

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

15 januari 1969

54e jrg.

No. 2678

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

Universitaire arbeidsdeling

Ruim een kwart eeuw geleden vierde de grootmeester van de economie in Nederland, Prof. Mr. F. de Vries, zijn 25-jarig ambtsjubileum. Bij die gelegenheid werd hem een door oud-leerlingen samengestelde bundel *Economische Opstellen* aangeboden. Prof. Dr. M. J. H. Cobbenhagen sprak daarbij een rede¹ uit, waarvan de volgende passage, die nog steeds niets aan actualiteit heeft ingeboet, verdient voor een ogenblik aan de vergetelheid ontrukkt te worden:

„Het is geen geringe moeilijkheid voor den hoogleraar docent en geleerde of wetenschappelijke onderzoeker tegelijk te zijn. Niet alleen om het verschil in eigenschappen, die beide functies vragen, maar ook, omdat de goede vervulling van de ene functie de ideale vervulling van de andere wel eens in de weg staat. De geweldige toeneming van het aantal studenten eist immers steeds meer tijd op voor het docentschap en wat daarmee samenhangt, tijd, die moet onttrokken worden aan het eigen werk van den geleerde: de bestudering van de steeds groeiende literatuur, het zelfstandig wetenschappelijk onderzoekingswerk, de publicistische arbeid. En verder: het werk van den geleerde eist specialisering, begrenzing tot een vaak zeer beperkt deel van het vak, wil hij althans tot een wetenschappelijke prestatie van hoge rang geraken. Van den docent wordt echter veelal gevraagd, dat hij het hem toevertrouwde vakterrein zo breed mogelijk overziet: hij moet zijn leerlingen, wier aanleg en ambities naar verschillende richtingen uitgaan, op het hele terrein wegwijzen; hij moet de gehele problematiek voor hen open kunnen rollen, opdat iedere geest kan vinden wat hem boeit en wat hem open doet gaan voor het beslissende van zijn wetenschappelijke vorming, het zelfstandige denken”.

Hoezeer ik het met de strekking van het hier geciteerde betoog van harte eens kan zijn, toch meen ik dat de tegenstelling, die tussen de verschillende functies van de hoogleraar bestaat, iets anders moet worden gelegd dan Cobbenhagen doet. De laatste onderscheidt hier tussen de docent enerzijds en de geleerde of wetenschappelijk onderzoeker anderzijds. Deze tweedeling nu lijkt me minder gelukkig. Immers, de kwaliteit van een docent ligt niet alleen in de wijze waarop hij kennis overdraagt, maar evenzeer in hetgeen hij over te dragen heeft. Daarom impliceert bij de hoogleraar het docentschap de geleerdheid; een niet-geleerde is eenvoudig geen goed academisch docent. Het gaat dan ook niet aan hier een tegenstelling te construeren. Wel verre van de goede vervulling van het universitaire docentschap in de weg te staan, is de geleerdheid daarvoor juist een onmisbare voorwaarde.

Dat dit in wezen ook de opvatting van Cobbenhagen is, blijkt wanneer hij de verdiensten van F. de Vries als docent begint te schetsen: „Met grote dankbaarheid mogen wij, Uw oud-leerlingen, getuigen dat gij deze taak op uitnemende wijze hebt vervuld. Van een zo uitgebreide kennis van de oude en nieuwe literatuur hebben wij geprofiteerd, doordat oude en nieuwere problemstellingen, oude én nieuwere oplossingen ons werden uiteengezet. De zorgvuldigheid, waarmede gij in boek en tijdschrift de ontwikkeling van de theoretische economie hebt gevolgd en de paraatheid, waarmede gij de laatst verschenen publicaties in Uw colleges wist te verwerken, hebben ons steeds tot het laatste bijgehouden”. M.a.w. om de kwaliteiten van F. de Vries als docent aan te tonen, schetst Cobbenhagen hier het typische beeld van de geleerde (volgens Koenen Endepols iemand met uitgebreide kennis op wetenschappelijk gebied, door studie verkregen).

INHOUD

Drs. R. Iwema:

Universitaire arbeidsdeling 41

Drs. B. A. Thoolen:

Artsenvoorziening en toelatings-
beleid 43

Prof. Mr. P. J. G. Kapteyn:

Het wetsontwerp, Herverzekering
Investerings 51

Ir. J. G. de Geus:

Rijst voor Java, met een naschrift van
Dr. E. de Vries 55

Notities:

Met de beste wensen van het C.B.S. 42

Maatschappijkritiek en het antwoord
van de econoomist 54

Geld- en kapitaalmarkt... 57

Mededelingen 58

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

¹ Als eerste bijdrage onder de titel *De Vries als theoretisch econoomist* in de bovengenoemde bundel opgenomen.

De door Cobbenhagen gesignaleerde strijdigheid van de functies van de hoogleraar schuilt dus niet daarin dat de laatste tegelijk docent en geleerde moet zijn. Hier ligt voor de hoogleraar dan ook niet de grootste moeilijkheid; die is veeleer daarin gelegen dat van hem wordt verwacht tevens als wetenschappelijk onderzoeker te fungeren, d.w.z. — mij tot ons eigen vak beperkend — door het systematisch onderzoeken van onderdelen van het economisch leven opsporen en kwantificeren van economische relaties. Vaak doet hij dat dan ook niet — of nauwelijks — en wellicht te minder naarmate zijn formaat als geleerde groter is. F. de Vries vormt hier zelf een fraaie illustratie. Is de typische geleerde waarschijnlijk zelden tevens een groot onderzoeker, nog schaarser is de typische onderzoeker, die tevens een geleerde is. Hoe kan van de laatste, van deze wroeter in een meestal minuscuul onderdeel van zijn vak, verwacht worden in een brede blik het gehele vakgebied te overzien?; de man is volkomen bijziende geworden.

Ik zou daarom de door Cobbenhagen tussen de verschillende functies van de hoogleraar getrokken scheidslijn — docent versus geleerde en onderzoeker — willen verleggen naar die tussen docent en geleerde enerzijds en wetenschappelijk onderzoeker anderzijds. De zo afgebakende twee functies doen inderdaad een beroep op zeer verschillende eigenschappen. Hier staat een goede vervulling van de ene functie de ideale vervulling van de andere wel degelijk vaak in de weg. Niet het werk van de geleerde, maar dat van de wetenschappelijk onderzoeker eist specialisering, begrenzing tot een vaak zeer beperkt deel van het vak. Van de geleerde wordt daarentegen gevraagd, dat hij het hem toevertrouwde vakgebied — hoezeer dit zelf weer een specialisme mag zijn — zo breed mogelijk overziet en daartoe de steeds groeiende literatuur bestudeert. De aldus verkregen tweedeling in de functies van de hoogleraar tenslotte, correspondeert ook met de dubbele taak van de universiteit: opleiding van studenten en beoefening van de wetenschap.

Wanneer het echter juist is dat deze twee taken van zo verschillend karakter zijn, dat hun succesvolle vervulling door één persoon reden tot speciale vermelding vormt, rijst onvermijdelijk de vraag waarom dan aan vrijwel elk wetenschappelijk personeelslid onzer universiteiten steeds beide taken worden opgedragen. Zelfs in een brood- en banketfabriek — de lezer vergeve mij de trivialiteit van de vergelijking — worden niet alle werknemers zowel tot het bakken van brood als van koek verplicht. Waarom zouden met name onze economische faculteiten en hogescholen in dit opzicht de lessen van de Vader der Staathuishoudkunde zo weinig in acht nemen? Met uitzondering van de allerlaagste regionen van de wetenschappelijke staf, waar het meen ik wel eens voorkomt, dat men zich uitsluitend aan wetenschappelijk onderzoek wijdt, worden nl. alle universitaire koekbakkers tevens met het bakken van brood belast en omgekeerd. Koek en brood, dit beeld suggereert misschien een kwaliteitsverschil tussen de functie van de geleerde docent en die van de — niet geleerde — wetenschappelijke onderzoeker. Dit lag echter geenszins in mijn bedoeling; er is dunkt me geen enkele aanleiding hier van een kwaliteitsverschil te spreken. Het enige wat we kunnen zeggen is, dat beide functies onmisbaar zijn voor de vervulling van de dubbele taak van de universiteit. Daarom verdient een ander beeld, dat ik nu maar aan dezelfde branche zal ontlenuen, wellicht de voorkeur: de koude bakker, die aan de man brengt, wat in de broodfabriek wordt geproduceerd. De in dit artikel gestelde

Met de beste wensen van het CBS

Laat nu ook het Centraal Bureau voor de Statistiek zich hebben geschaard in de rij van geschenken- en goede-wensen-versturende bedrijven en instanties rond nieuwjaar. Het jaar 1968 in cijfers heet het 21 tabellen bevattende statistisch bulletin, waarmee het CBS zijn beste wensen voor 1969 Nederland instuurt. Opmerkelijk is dat alle tabellen reeds gegevens over 1968 bevatten (de meeste uiteraard geraamd, soms in overleg met het Centraal Planbureau); heel attent van de statistici.

We leren van hen dat het geboortecijfer weer is teruggelopen, zo ook het bezoek aan vermakelijkheidsinstellingen (een allerakeligste term overigens) en het aandeel van de agrarische sector aan het nationale inkomen. Gestegen daarentegen zijn het aantal branden, natuurlijk de prijsindex van het levensonderhoud, de uitvoer, het aantal t.v.-toestellen en het sterftecijfer.

Het zit er natuurlijk in dat het CPB hierbij niet kan achterblijven en eind 1969 ook iets gaat doen; mogen we een kalender suggereren met als afbeeldingen op de kalenderbladen — in een fraaie typografische vormgeving gegoten — productiefuncties, export-vergelijkingen, input-output-analyses, kapitaal-coëfficiënten e.d.?

dR

vraag luidt dus: waarom wordt deze laatste arbeidsdeling ook niet op onze universiteiten ingevoerd?

Dit zou kunnen geschieden door op onze universiteiten aan wetenschappelijke onderzoekers eenzelfde carrière-mogelijkheid te bieden als aan het docerende wetenschappelijke personeel: een zelfde salaris en status als lectoren en hoogleraren. Gezien de roep om efficiencyverhoging in deze sector en de grote moeilijkheid om aan hun sterk toenemende personeelsbehoefte te voldoen, lijkt het thans actueler dan ooit daarbij het zoeken naar schappen met vijf poten te staken. Dit zou mijns inziens aan de vervulling van beide taken van de universiteit ten goede komen. Immers, in de eerste plaats zou het de studenten van een aantal slechte docenten verlossen (al ware het alleen maar van die wetenschapsmannen, die niet tevens mensvriendelijk zijn). En in de tweede plaats zou het wetenschappelijk onderzoek erdoor bevorderd worden, dat nu door de hoogleraren onvermijdelijkerwijs nogal eens verwaarloosd wordt. Er zou immers een stroom van potentiële wetenschappelijke onderzoekers, die nu, uit aversie tegen en/of ongeschiktheid voor de onderwijstaak, noodgedwongen afvloeien naar bedrijfsleven of overheid en daarmee tevens althans ten dele voor de wetenschap verloren gaan, voor de universiteiten — en daarmee voor het zuiver wetenschappelijk onderzoek — behouden blijven.

Overbodig te zeggen dat de suggestie het zoeken naar schappen met vijf poten te staken niet impliceert dat je niet blij moet zijn als je ze toch vindt, en dat je die welke je reeds hebt niet in ere moet houden. Natuurlijk moet het verrichten van wetenschappelijk onderzoek door het docerende personeel onzer universiteiten en hogescholen worden toegejuicht. Er zijn ook nog steeds warme bakkers.

R. Iwema

Artsenvoorziening en toelatingsbeleid

INLEIDING

Van de vele vraagstukken die door recente ontwikkelingen binnen het wetenschappelijk onderwijs worden opgeworpen, is het meest acute dat van de sterke toeloop tot de medische faculteiten. Kennen ook andere faculteiten hun capaciteitsproblemen, die van de geneeskunde zijn wel bijzonder pijnlijk, omdat elke uitbreiding hier uitgaven vergt die een veelvoud vormen van de bedragen die voor andere faculteiten moeten worden uitgetrokken.

Bij de beoordeling van deze toeloop vormt de artsendichtheid die hieruit in de toekomst gaat ontstaan een belangrijk toetssteen. Daarom is in het volgende schema de belangstelling van de dichtheid in de nabije tot zeer verre toekomst kan worden verwacht, wanneer vanaf heden t.a.v. de adspirant-eerstejaars een toelatingsbeleid wordt gevoerd dat van zeer restrictief tot zeer ruim varieert. Het is een eenvoudig rekenschema dat afziet van de reële moeilijkheden die de doorvoering van een dergelijk beleid in de weg zouden kunnen staan. Het kan worden beschouwd als een variant op de schema's die aan de meest recente artsramingen ten grondslag liggen. De basisgegevens zijn ontleend aan publikaties van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Als achtergrond van de gemaakte ramingen wordt allereerst de recente stijging in de aantallen eerstejaars geneeskunde onderzocht. Na een presentatie van de berekeningen van aantallen werkzame artsen en artsendichtheid en een bespreking van de uitkomsten, wordt in kort bestek aandacht besteed aan het effect van wijzigingen in de verwerkte veronderstellingen. Vervolgens worden de uitkomsten geconfronteerd met die van eerder gepubliceerde ramingen.

DE HUIDIGE TOELOOP TOT DE MEDISCHE FACULTEITEN

De aantallen eerstejaars geneeskunde hebben in de laatste jaren een stormachtige toeneming laten zien. De juiste omvang van de lichting 1968/1969 is nog niet bekend, maar voorlopige cijfers m.b.t. de inschrijvingen geven aanleiding te rekenen met een getal van ca. 1.950. Dit betekent bijv. in vergelijking met de lichting die vijf jaar geleden arriveerde een accres van 50%.

Het is interessant enkele gegevens te bezien, die het verloop van deze cijfers wat doorzichtiger maken. Het aantal eerstejaars is ruwweg afhankelijk van een vijftal factoren:

1. de omvang van de leeftijdsgeneratie 12- en 13-jarigen, waarvan de eerstejaars 6 jaar tevoren deel uitmaakten;
2. de belangstelling voor het v.h.m.o.;
3. het percentage dat in een later stadium binnen het v.h.m.o. de b-richting koos;
4. het percentage van de eindexaminandi-b dat een diploma verwierf;
5. de belangstelling voor de studierichting geneeskunde.

Van elke eerstejaarslichting in de jaren 1963-1968 zijn deze gegevens bijeengezocht. Zij zijn in *tabel 1* weergegeven. Duidelijk is te zien dat de eerste inschrijvingen tot 1965 praktisch alleen toenemen onder invloed van de geboortengolf. Die als verdegebt is het de expansie van het v.h.m.o., die een verder toegenomen begunstigt. Dit effect wordt in de volgende jaren versterkt door een toeneming van de belangstelling voor geneeskunde en in het laatste jaar tevens door een verhoging van het rendement bij het v.h.m.o.

Analyseert men nu voor de deelperioden 1963-1965 en 1965-1968 de oorzaken van de toeneming in de aantallen eerstejaars, dan kan een opstelling worden gemaakt als in *tabel 2*. Stelt men de opleidingscapaciteit van een medische faculteit ter bepaling van de gedachten op 200 eerstejaars, dan maakt deze tabel duidelijk dat de geboortengolf aanleiding had kunnen vormen tot de opening van twee faculteiten in de periode 1963-1965 en tot sluiting van één daarvan in de daaropvolgende jaren. De sterke stijging in de belangstelling voor het v.h.m.o. had in de jaren 1965-1968 tot de oprichting van twee nieuwe faculteiten kunnen doen besluiten. Opmerkelijk is dat veranderingen in de belangstelling voor de medische studie in deze jaren niet van overheersende betekenis zijn geweest. Uit de cijfers komt wel zeer sterk naar voren hoe van het ene jaar op het andere plaatsingsmoeilijkheden kunnen ontstaan als gevolg van schommelingen in de onderliggende factoren. In de hier beschouwde jaren hebben deze schommelingen elkaar nog gedeeltelijk gecompenseerd. Zou dit niet of in mindere mate het geval zijn geweest dan hadden zich nog grotere moeilijkheden bij de plaatsing voorgedaan.

De belangstelling voor geneeskunde vormt hier de meest onzekere factor. De vraag doet zich daarom voor of de toename van de belangstelling in de laatste jaren moet worden gezien als een *tijdelijke uitschieter* of als een meer *systematische ontwikkeling* die zich ook in de toekomst zal voortzetten. Het is nuttig daarvoor te zien naar het verloop van de belangstelling over een langere periode. In *grafiek 1* wordt de ontwikkeling getoond van de totale overgang van b-abituriënten naar het wetenschappelijk onderwijs sinds 1930, tezamen met de overgang naar genees-

kunde en enkele andere groepen van studierichtingen. De totale overgang laat tot omstreeks 1951 een daling van de belangstelling zien, gevolgd door een toeneming die tot 1957 doorgaat. Daarna komen grote schommelingen in het beeld: niettemin blijft een voortgezette, zij het afgezwakte, stijgingstendens aanwezig. In de grafiek komt voorts wel heel scherp uit dat bij de mannen de belangstelling voor geneeskunde na de oorlog op een aanmerkelijk lager niveau ligt dan daarvoor, terwijl daarentegen bij wis- en natuurkunde en techniek van een belangrijke stijging kan worden gesproken. De ontwikkeling van de laatste jaren laat echter een verrassende wending zien: de belangstelling voor geneeskunde en a-richtingen neemt toe, die voor wis- en natuurkunde en techniek stagneert ¹. Bij de vrouwen is het meest opvallend de vrijwel continue stijging van de belangstelling voor a-richtingen. Van een duidelijke ontwikkeling in de belangstelling voor geneeskunde is hier geen sprake.

Een goed inzicht in de verschuivingen die zich de laatste jaren hebben voorgedaan ontbreekt. Bij de beoordeling van de grotere toeloop naar geneeskunde dient te worden overwogen dat een aantal factoren de belangstelling tijdelijk kunnen hebben gestimuleerd. In de eerste plaats is mogelijk een invloed uitgegaan van het veelbesproken tekort aan artsen en van de bestaande inkomensverwachtingen (de ton voor een huisarts). Verder moet worden bedacht dat spectaculaire ontwikkelingen in de medische wetenschap een aantal malen de voorpagina's van de kranten hebben gehaald („Barnard-effect“). Tenslotte kan ook de overbezetting van de medische faculteiten een rol hebben gespeeld: het is aannemelijk dat bij de inschrijving in een aantal gevallen vooruitgelopen is op een dreigende beperking van de toelating.

Gezien de sterke schommelingen die in het verleden hebben plaatsgevonden dient voorzichtigheid te worden betracht bij het trekken van conclusies voor het verloop van de studiekeuze in de komende jaren. Wel is het duidelijk dat ook voor de toekomst rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid van aanmerkelijke fluctuaties.

AANTALLEN EERSTEJAARS EN ARTSENDICHTHEID

Zoals eerder werd opgemerkt vormt bij de beoordeling van de toeloop naar de medische faculteiten de artsendichtheid ² die hieruit in de toekomst zal voortvloeien een belangrijke toetssteen. Nagegaan is daarom welke artsendichtheid wordt bereikt wanneer, te beginnen met 1968, uiteenlopende aantallen eerstejaars worden toegelaten tot de studierichting geneeskunde.

Ten aanzien van het toelatingsbeleid is uitgegaan van de volgende extreme mogelijkheden:

- een niet-restrictief beleid: alle adspirant-eerstejaars worden onbeperkt toegelaten (A);
- een restrictief beleid: hierbij kan aan twee varianten worden gedacht:
  - het eenmaal vastgestelde aantal eerstejaars wordt blijvend gehandhaafd (B);
  - het aantal eerstejaars wordt in de loop der jaren sprongsgewijs verhoogd (C).

Voor de raming van het-aantal eerstejaars bij een niet-restrictief beleid is een schatting gemaakt van de aantallen v.h.m.o.-abituriënten en van de belangstelling voor de medische studie. De abituriëntenraming is voor de periode tot 1980 ontleend aan het rapport van de Commissie Dal-

TABEL 1.

Kerngegevens eerstejaarslichtingen geneeskunde, 1963-1968

	Lichtingen					
	1963/ 1964	1964/ 1965	1965/ 1966	1966/ 1967	1967/ 1968	1968/ 1969
1. Aantallen 12- en 13-jarigen (x 1.000)						
a)	193,7	226,4	258,3	244,3	231,5	223,6
2. % deelneming aan v.h.m.o. a)	10,9	10,2	10,3	11,8	13,0	13,4
3. % binnen v.h.m.o. dat b-richting kiest	47,3	48,1	46,5	46,1	42,1	44,7
4. % geslaagden voor eindexamens	84,3	85,1	78,6	84,4	80,7	88,7
5. % der b-abituriënten dat geneeskunde kiest b)	14,9	14,5	14,6	14,2	15,9	16,4
6. Eerstejaars geneeskunde	1.259	1.371	1.423	1.599	1.631	1.950

a) Zes jaar tevoren.

b) Alle eerstejaars betrokken op de abituriënten gymnasium- en hbs-b.

TABEL 2.

Toeneming aantallen eerstejaars geneeskunde, 1963-1968

	1963-1965	1965-1968
Aantal eerstejaars aan begin van de periode	1.259	1.423
Toe- resp. afnemng als gevolg van veranderingen in:		
aantallen 12- en 13-jarigen a)	+384	-253
% deelneming v.h.m.o. a)	-80	+440
% binnen v.h.m.o. dat b-richting kiest	-20	-70
% geslaagden voor eindexamens	-90	+210
% der b-abituriënten dat geneeskunde kiest	-30	+200
Aantal eerstejaars aan einde van de periode	1.423	1.950

a) Zes jaar tevoren.

mulder ³ en voor de jaren daarna berekend op basis van dezelfde premissen. Verondersteld is een groeiende deelneming aan het v.h.m.o., een gelijkblijvende keuze van de b-richting en een gemiddeld v.h.m.o.-rendement. Voorts is aangenomen dat de belangstelling voor geneeskunde zich zal handhaven op het (hoge) niveau dat in de voor-inschrijvingen van dit jaar tot uitdrukking is gekomen. Onder het starre restrictieve beleid (B) kan van verschillende aantallen worden uitgegaan. Onderzocht zijn de consequenties van respectievelijk 1.400, 1.600, 1.800 en 2.000 eerstejaars; aangenomen mag worden dat met deze niveaus de verschillende mogelijkheden voldoende zijn behandeld. De aantallen liggen immers bij benadering tussen het hoge niveau dat dit jaar is bereikt en hetgeen door de faculteiten als maximum is geformuleerd ⁴. Bij het restrictieve beleid (C) wordt begonnen met 1.400 eerstejaars in 1968/1969. Elke vijf jaar wordt het aantal met 200 eerstejaars verhoogd,

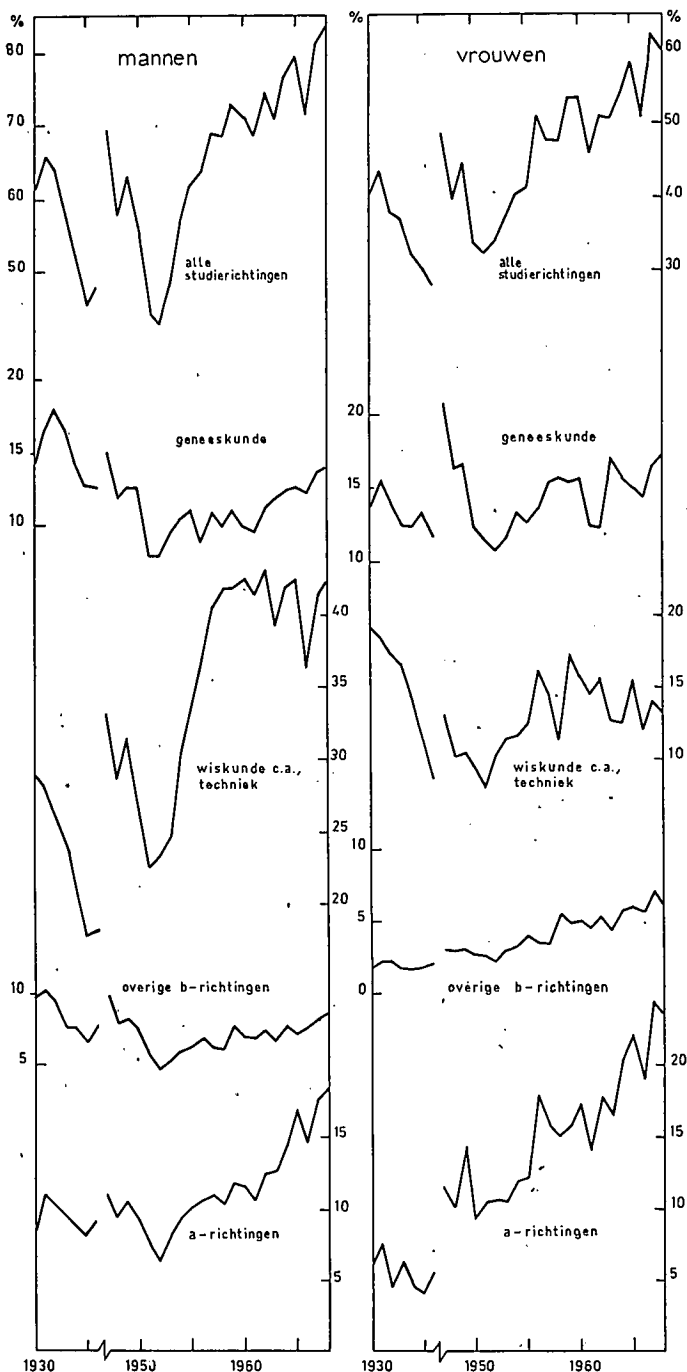
¹ Van de veel gehoorde daling van de belangstelling voor wis-/natuurkunde en techniek blijkt uit de grafiek weinig. Wel is er iets anders aan de hand. In de laatste jaren zijn b-abituriënten die vroeger niet gingen studeren vooral via de a-richtingen het w.o. binnengehaald. De verhoging van de totale overgang die hierdoor is verkregen, gepaard gaande met een nagenoeg constante belangstelling voor wis-/natuurkunde en techniek doet het aandeel van deze studierichtingen in de totale eerstejaarslichting afnemen.

² Het aantal werkzame artsen per 1.000 van de bevolking.

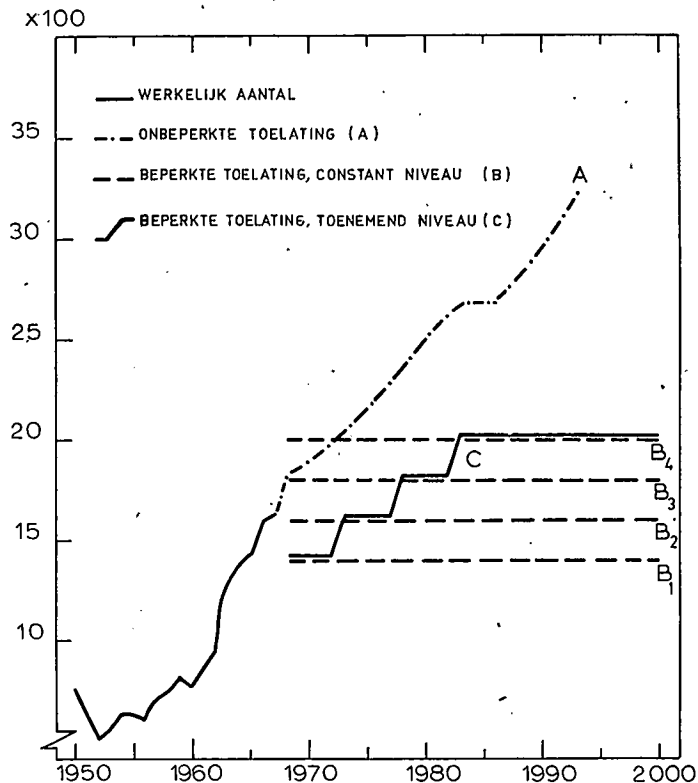
³ *Aantallen academici tot 1980; aanbod en behoefte*. Rapport van de Commissie voor Statistisch Onderzoek van de Academische Raad, Den Haag, 1968.

⁴ Het Interfacultair Overleg van de Nederlandse faculteiten der Geneeskunde stelt de huidige opleidingscapaciteit op maximaal 1.450 eerstejaars.

Grafiek 1. Eerstejaars met b-diploma in % van totaal b-abituriënten, 1930-1968.

Grafiek 2. Aantallen eerstejaars geneeskunde bij een uiteenlopend toelatingsbeleid.

TABEL 3.

Ontwikkeling van de aantallen eerstejaarsstudenten geneeskunde, na 1967

	1968	1973	1978	1983	1988	1993	na 1993
A. Onbeperkte toelating (bij maximale belangstelling) ...	1.850 a)	2.050	2.350	2.700	2.800	3.200	
B. Beperkte toelating met constant niveau:							
1	1.400	.	.	.	.	.	1.400
2	1.600	.	.	.	.	.	1.600
3	1.800	.	.	.	.	.	1.800
4	2.000	.	.	.	.	.	2.000
C. Beperkte toelating met toenemend niveau	1.400	1.600	1.800	2.000	2.000	2.000	2.000

a) Het verschil met het werkelijk aantal (1.950) is terug te voeren op de omstandigheid dat hier is uitgegaan van een normaal studierendement bij het v.h.m.o.

tot in 1983 de 2.000 als eindfase wordt bereikt ⁵. Het is duidelijk dat de fasering ook anders kan worden gekozen.

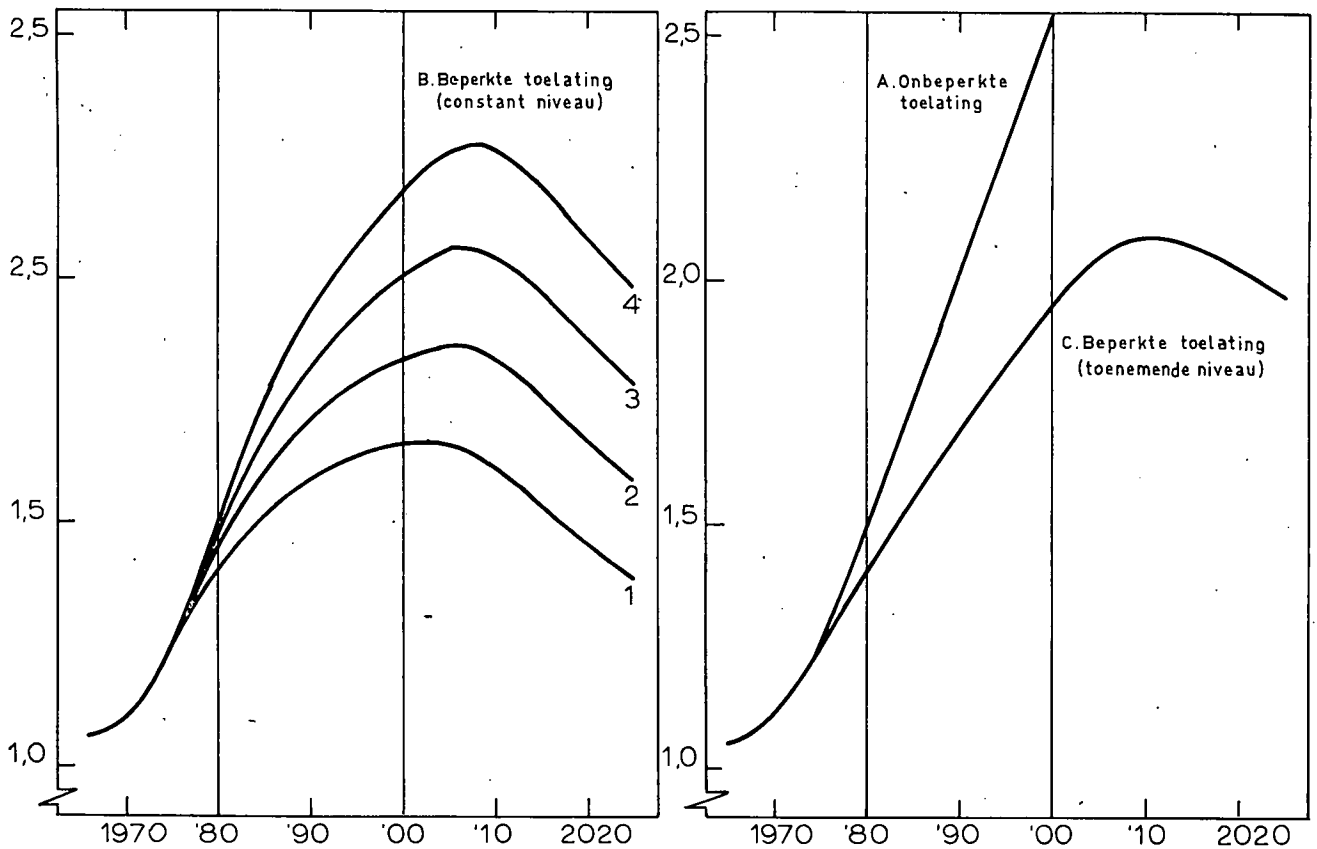
De uiteenlopende ontwikkeling van de eerstejaarslichtingen die op grond van deze beleidsalternatieven kan worden verwacht is weergegeven in tabel 3 (zie ook grafiek 2). Bedacht moet worden dat de volledige gevolgen van een bepaald toelatingsbeleid voor de artsendichtheid eerst over lange termijn kunnen worden beoordeeld. Stelt men bijvoorbeeld de studieduur op 9 jaar en de periode waarin een arts werkzaam is op 38 jaar, dan belooft deze termijn 47 jaar. Dit houdt in dat het starre restrictieve beleid (B) pas in 2014 volledig is doorgewerkt in het artsbestand. Bij het niet-restrictieve beleid (A) vertonen het aantal eerstejaars en de artsendichtheid de tendentie te blijven toenemen; daardoor is bij dit alternatief een volledige

toetsing niet goed mogelijk. Mede omdat een raming van de eerstejaars voor daarnavolgende jaren te speculatief zou worden is hier de raming van de artsendichtheid na het jaar 2000 niet verder voortgezet.

Bij de berekeningen is er in eerste instantie van uitgegaan dat het numeriek rendement en de studieduur gehandhaafd zullen blijven op het laatst bekende niveau. De aantallen afstuderenden die op basis hiervan verwacht kunnen worden zijn vermeld in tabel 4. Verder is rekening gehouden met het verschijnsel dat niet alle artsen een beroep uitoefenen,

⁵ In dit alternatief wordt dus gestart met de capaciteit die het Interfacultair Overleg opgeeft. Voorts kan de opleidingscapaciteit van een faculteit voorlopig op 200 eerstejaars worden gesteld. Als minimale voorbereidingstijd is 5 jaar aangehouden; een snellere uitbreiding is praktisch uitgesloten.

Grafiek 3. Artsendichtheid bij een uiteenlopend toelatingsbeleid, 1965-2025.

en met de sterftkans (beide gedifferentieerd naar geslacht en leeftijd) ⁶, terwijl vooreerst is aangenomen dat per saldo geen emigratie of immigratie zal optreden. Voor de bepaling van de artsendichtheid is uitgegaan van de bevolkingsraming die het CBS in 1967 opstelde voor de jaren tot 2000. Hierbij neemt het aantal inwoners toe tot 14,4 mln. in 1980 en 17,9 mln. in 2000. Daar voor de periode na 2000 geen raming voorhanden was, is de bevolkingsgroei voortgezet gedacht in een tempo van 1,0% per jaar, hetgeen een verzwakking inhoudt van de groei die uit de CBS-ramingen volgt. In een volgende paragraaf wordt ingegaan op het effect van variaties in deze veronderstellingen.

Het resultaat van de gemaakte berekeningen is vermeld in tabel 5. Grafiek 3 brengt het verloop van de artsendichtheid in beeld. Uit deze grafiek komt duidelijk naar voren dat een wijziging in het toelatingsbeleid eerst na 8 jaar effect sorteert op de artsendichtheid. In het jaar 1980 loopt de berekende dichtheid slechts uiteen van 1,41 tot 1,51, dus met minder dan 10%. Voor de jaren daarna is een grotere divergentie op te merken. Voor het jaar 2000 laten de uitkomsten onder alternatief B zien dat een vergroting van het aantal eerstejaars met 200 (overeenkomende met de opleidingscapaciteit van één additionele faculteit) de artsendichtheid met ongeveer 10% doet toenemen. Het blijkt dat bij een onbeperkte toelating de artsendichtheid een dermate explosieve groei vertoont dat een voortzetting van de berekening voor de jaren na 2000 niet zinvol is.

Grafiek 3 laat zien dat bij elk van de alternatieven de artsendichtheid tot het jaar 2000 blijft toenemen. De aantallen eerstejaars waarvan in de onderscheiden alternatieven is uitgegaan, liggen immers alle op een hoger niveau dan de lichten die zich tot voor kort plachten aan te melden. Wanneer de toelating wordt beperkt tot een constant aan-

tal eerstejaars, zal het artsenbestand op den duur niet meer toenemen. Dit zal het geval zijn als alle afstuderenden ingezet dienen te worden voor vervanging van artsen die hun werkzaamheden beëindigen. Zet de bevolkingsgroei zich door (zoals is verondersteld) dan zal een daling optreden van de artsendichtheid.

HET EFFECT VAN DE GEMAAKTE VERONDERSTELLINGEN

Aan de berekeningen ligt een aantal veronderstellingen ten grondslag, dië gebaseerd zijn op de huidige situatie. Belangrijke veronderstellingen zijn die ten aanzien van numeriek rendement, studieduur, emigratie en bevolkingsomvang. De eerste twee hebben zowel invloed op het aantal afstuderenden als op de artsendichtheid; emigratie en bevolkingsomvang alleen op de artsendichtheid.

Een verhoging van het numeriek rendement met 10% (van gemiddeld 0,73 nu tot 0,80) doet het aantal afstuderenden na verloop van tijd eveneens met 10% toenemen. Verkorting van de studieduur met 1 jaar (van gemiddeld 9 naar 8 jaar) geeft alleen dan een vergroting van het jaarlijks aantal afstuderenden als de aantallen eerstejaars en daarmee de aantallen afstuderenden toenemen. Immers, een grotere lichte afstuderenden wordt dan 1 jaar eerder binnengehaald. In de opstelling van tabel 4 zou bijvoorbeeld bij onbeperkte toelating niet met 1.410 afstuderenden rekening moeten worden gehouden maar met 1.450. Voor het jaar 1990 zou het aantal afstuderenden dan 1.910 i.p.v. 1.860 belopen.

De invloed van deze wijzigingen op de dichtheden is vermeld in tabel 6 ⁷. De effecten zijn in 1980 nog gering en gaan eerst daarna een belangrijke rol spelen; in het jaar 2025 zijn zij geheel doorgewerkt. Over de uiteindelijke

omvang van de effecten kan het volgende worden opgemerkt. Een wijziging in het *numeriek rendement* heeft op den duur een evenredige invloed op de artsendichtheid: een toename met 10% geeft ook een toename van de artsendichtheid met 10%. Een verkorting van de *studieduur* met 1 jaar doet de artsendichtheid uiteindelijk met ca. 2½% stijgen. Bij een constant aantal eerstejaars vormt immers elke lichting afstuderenden ongeveer 1/40 van het totale artsbestand. Ook *emigratie* heeft op lange termijn een evenredige invloed op het artsbestand: als jaarlijks per saldo 5% van de afstuderenden emigreert⁸, zal de artsendichtheid met 5% afnemen. Het zal duidelijk zijn dat een wijziging in de gehanteerde bevolkingsraming een direct en evenredig effect heeft op de artsendichtheid. Men kan zich tenslotte afvragen welke artsendichtheid te verwachten is, wanneer bij onbeperkte toelating van eerstejaars (A) de belangstelling voor de studierichting geneeskunde lager uitvalt dan hierboven is aangenomen. Zou de belangstelling 10% lager komen te liggen dan zal het aantal eerstejaars en dus ook het aantal afstuderenden eveneens 10% lager zijn. De hieruit resulterende artsendichtheid belooft 1,46 in het jaar 1980 en 2,33 in 2000.

Rest nog te bezien hoe deze effecten de opleidingscapaciteit beïnvloeden. Wordt gemikt op een bepaalde toekomstige artsendichtheid in Nederland dan zal het aantal afstuderenden en daarmee de bijbehorende opleidingscapaciteit moeten worden vergroot, wanneer men rekening gaat houden met emigratie van artsen en een snellere bevolkingsgroei dan aangenomen. Verhoging van het numeriek rendement, hetgeen alleen betekenis kan hebben voor de zgn. pre-klinische fase van de studie, geeft geen mogelijkheid de opleidingscapaciteit te verminderen; die capaciteit wordt namelijk volledig bepaald door het aantal plaatsen in de klinische fase. Het aantal afstuderenden dat moet worden afgeleverd om de gewenste artsendichtheid te bereiken blijft immers gelijk, en daarmee het aantal klinische plaatsen; men behoeft alleen minder eerstejaars toe te laten. Voor zover een verkorting van de studieduur betrekking heeft op de pre-klinische fase geldt hetzelfde.

EVALUATIE VAN DE UITKOMSTEN

Wat betekenen deze uitkomsten nu voor de discussie die op dit moment gaande is? Laten we daarvoor de belangrijkste punten in deze discussie bezien. Deze betreffen zowel aanbod als behoefte, beide gemeten in eerstejaars en in artsendichtheid.

Aanbod. In het *rapport-Dalmulder* is een raming gegeven van de te verwachten aantallen eerstejaars tot 1980 bij onbeperkte toelating⁹. Deze aantallen liggen 12% beneden die van ons alternatief A (zie tabel 3). De commissie-Dalmulder is namelijk bij haar middenalternatief voor een schatting van de toekomstige belangstelling voor genees-

⁸ O.a. ontleend aan de *13e Algemene Volkstelling*, 1960. Uitgegaan is van een algemene pensionering op 65-jarige leeftijd.

⁷ De omvang van de hier opgevoerde wijzigingen is willekeurig gekozen. Wil men het effect van grotere of kleinere wijzigingen schatten dan gaan de hier vermelde uitkomsten proportioneel omlaag of omhoog. Ook een combinatie van wijzigingen is aan de hand van de tabel te berekenen.

⁸ Hierbij kan zowel worden gedacht aan emigratie naar hogere ontwikkelde landen als aan het beschikbaar stellen van Nederlandse artsen voor ontwikkelingshulp of de toelating van buitenlandse studenten tot de Nederlandse universiteiten.

⁹ Zie aldaar tabel 2.13.

TABEL 4.

Aantallen afstuderenden bij een uiteenlopend toelatingsbeleid

	1980	1990	2000
A. Onbeperkte toelating	1.410	1.860	2.200
B. Beperkte toelating, constant 1.600 eerstejaars a)	1.170	1.170	1.170
C. Beperkte toelating met toenemend niveau	1.030	1.310	1.460

a) Voor de alternatieven met andere aantallen eerstejaars kunnen de uitkomsten naar evenredigheid worden verhoogd, resp. verlaagd.

TABEL 5.

Aantallen werkzame artsen en artsendichtheid bij een uiteenlopend toelatingsbeleid

	Aantallen werkzame artsen			Artsendichtheid a)		
	1980	2000	2025	1980	2000	2025
A. Onbeperkte toelating (bij maximale belangstelling) ...	21.400	45.400		1,49	2,54	
B. Beperkte toelating m. constant niveau:						
1. 1.400 eerstejaars	20.300	29.500	31.900	1,41	1,65	1,39
2. 1.600 "	20.700	32.700	36.400	1,44	1,83	1,59
3. 1.800 "	21.200	35.800	41.000	1,47	2,00	1,79
4. 2.000 "	21.700	38.900	45.500	1,51	2,18	1,98
C. Beperkte toelating met toenemend niveau	20.300	35.000	45.200	1,41	1,95	1,97

a) Op basis van de laagste bevolkingsraming.

TABEL 6.

Het effect van wijzigingen a) in de gemaakte veronderstellingen op de artsendichtheid

	Jaar	Geraamde dichtheid b)	Effect van:			
			numeriek rendement +10%	studieduur -1 jaar	emigratie +5%	hogere bevolkingsraming c)
A. Onbeperkte toelating	1980	1,49	+0,03	+0,08	-0,04	-0,06
	2000	2,54	+0,21	+0,10	-0,12	-0,06 d)
B. Beperkte toelating constant 1.600 eerstejaars e)	1980	1,44	+0,03	+0,06	-0,04	-0,06
	2000	1,83	+0,14	+0,05	-0,09	-0,13
	2025	1,59	+0,16	+0,04	-0,08	-0,11
constant 2.000 eerstejaars e)	1980	1,51	+0,03	+0,08	-0,04	-0,06
	2000	2,18	+0,17	+0,06	-0,11	-0,16
	2025	1,98	+0,20	+0,05	-0,10	-0,14
C. Beperkte toelating met toenemend niveau	1980	1,41	+0,02	+0,06	-0,04	-0,06
	2000	1,95	+0,15	+0,07	-0,09	-0,14
	2025	1,97	+0,20	+0,05	-0,10	-0,13

a) Te beginnen met 1968.

b) Op basis van het lage bevolkingsalternatief (CBS, 1967).

c) Volgens bevolkingsraming CBS van 1965, welke als uitkomst heeft een aantal inwoners van 15,0 mln. in 1980 en van 19,3 mln. in 2000; verondersteld is een voortzetting van de groei met 1,0% per jaar na 2000.

d) Inclusief het effect van een groter aantal eerstejaars na 1982.

e) Gepresenteerd zijn alleen de uitkomsten die gelden bij de alternatieven met een constant aantal eerstejaars van 1.600 resp. 2.000. Voor de alternatieven met andere aantallen eerstejaars moeten de uitkomsten naar evenredigheid worden verhoogd, resp. verlaagd.

kunde uitgegaan van de ontwikkeling, die geconstateerd werd in de tien jaren voorafgaand aan 1967. In onze berekeningen daarentegen is het hoge niveau van 1968/1969 aangehouden.

De aantallen eerstejaars volgens het middenalternatief van de raming-Dalmulder zouden leiden tot een artsendichtheid van 1,25 in 1980. Het verschil met de dichtheid die hier onder alternatief A wordt bereikt (1,49, zie tabel 5) vloeit voort uit een samenspel van afwijkende veronderstellingen met betrekking tot bevolking, belangstelling voor geneeskunde en emigratie.

Behoeftes aan artsen. Zowel de commissie-Dalmulder als de studiecmissie-Achtste Medische Faculteit baseren zich voor de behoefte aan artsen op de raming van de *commissie-Goudswaard*¹⁰. Bij deze behoefte-raming zijn twee methoden gevolgd. De ene gaat uit van een schatting van de betekenis van behoefteverhogende of -verlagende factoren voor de totale artsendichtheid in de toekomst, de andere maakt gebruik van extrapolaties en dichtheidsvergelijkingen voor huisartsen, specialisten en overige artsen. Beide methoden leiden tot een dichtheid van ca. 1,40 in 1982. Hierbij kan worden opgemerkt dat bij de eerste methode niet de invloed van alle factoren kon worden bepaald, terwijl in de tweede methode niet alle behoefteverhogende factoren volledig zijn verwerkt. Zo is in de laatste methode slechts ten dele rekening gehouden met verandering van de leeftijdsopbouw en verkorting van de werkweek. Zou men de behoefte-raming hiermee aanvullen dan zou de gewenste dichtheid hoger uitvallen.

Hoe verhoudt zich nu de werkelijke, resp. geraamde dichtheid in Nederland tot die in *andere landen*? In *tabel 7* wordt een overzicht gegeven van de artsendichtheid in een aantal ontwikkelde landen in 1950 en 1963 tezamen met de gemiddelde jaarlijkse toeneming in deze periode. Het valt op dat een zeker verband bestaat tussen beide elementen van de tabel: bij een lagere dichtheid wordt een sterkere groei gevonden. Voorts blijkt dat Nederland in 1950 en 1963 behoorde tot de landen met een lage dichtheid.

Worden de ramingen van de commissie-Goudswaard nu vergeleken met bovenstaande informatie, dan blijkt dat ondanks het lage uitgangsniveau een toekomstige groei van de behoefte wordt geraamd, die aanmerkelijk lager is dan gerealiseerd in de periode 1950-1963 en eveneens lager dan op basis van *tabel 7* zou worden verwacht.

De raming van de commissie-Goudswaard kan ook worden vergeleken met recente schattingen van de artsenbehoefte in andere landen. Zo bracht de zgn. commissie-Todd in 1968 een rapport uit over de gewenste ontwikkeling van het medisch onderwijs in *Engeland*¹¹. Hierbij is een raming gegeven van de toekomstige behoefte aan artsen en van de aantallen eerstejaarsstudenten die opgeleid dienen te worden om aan deze behoefte te voldoen. Volgens deze raming dient het bestand van werkzame artsen jaarlijks met 2,2% te worden uitgebreid, omdat de artsendichtheid moet toenemen met 1,3% per jaar bij een bevolkingsgroei van 0,9%¹². De dichtheid dient hierdoor toe te nemen van 1,18 in 1965 tot 1,48 in 1980 en 1,80 in 1995. In *Zweden*, waar in 1968 de artsendichtheid 1,10 beliep, zou volgens de jongste raming in 1985 tenminste een niveau van 2,20 bereikt moeten worden¹³. Dit impliceert een jaarlijkse toeneming van de dichtheid met ca. 4%; het artsenbestand zou moeten groeien met ca. 5% per jaar. Hierbij kan worden aangetekend dat *Zweden* algemeen als voorbeeld wordt gezien op het punt van de gezondheidszorg.

AFORISME

VAN DE WEEK

Het verschil tussen linkse en rechtse regeringen bestaat in hoofdzaak hieruit dat linkse regeringen principieel te veel geld uitgeven en rechtse regeringen noodgedwongen

B. WARMOND

in „De Nieuwe Linie”

De uitkomsten van deze en van enkele vroegere ramingen¹⁴ zijn in *grafiek 4* vergeleken met de lange-termijnontwikkeling van de artsendichtheid in Nederland. De hoofdlijn in deze ontwikkeling zichtbaar (toeneming van de dichtheid met ca. 1,8% per jaar) is daarbij naar de toekomst doorgetrokken. Het blijkt dan dat de vroegere ramingen steeds te laag zijn geweest en dat met name die voor het jaar 1980 voortdurend moesten worden bijgesteld. De ramingen van Goudswaard en Todd liggen wat onder de trendlijn, die van *Zweden* ligt er fors boven. Gezien deze uitkomsten lijkt het niet onredelijk om de trendlijn te zien als een indicatie van de gewenste dichtheid in de toekomst.

In *grafiek 5* wordt getoond hoe de uitkomsten van de eerder beschreven toelatingsalternatieven zich verhouden

¹⁰ De Medische Subcommissie van de commissie-Dalmulder. Rapporteur was Prof. Dr. J. Godefroy; zie o.a. zijn publikatie *Artsenbehoefte en Artsenvervoering 1963-1982*, Tilburg 1966.

¹¹ *Report of the Royal Commission on Medical Education 1965-1968*, H.M.S.O. Londen, 1968.

¹² Volgens de behoefte-raming van de commissie-Dalmulder moet het artsenbestand toenemen met 2,7% per jaar om bij het gekozen hoge bevolkingsalternatief een groei van de dichtheid mogelijk te maken van 1,2% per jaar.

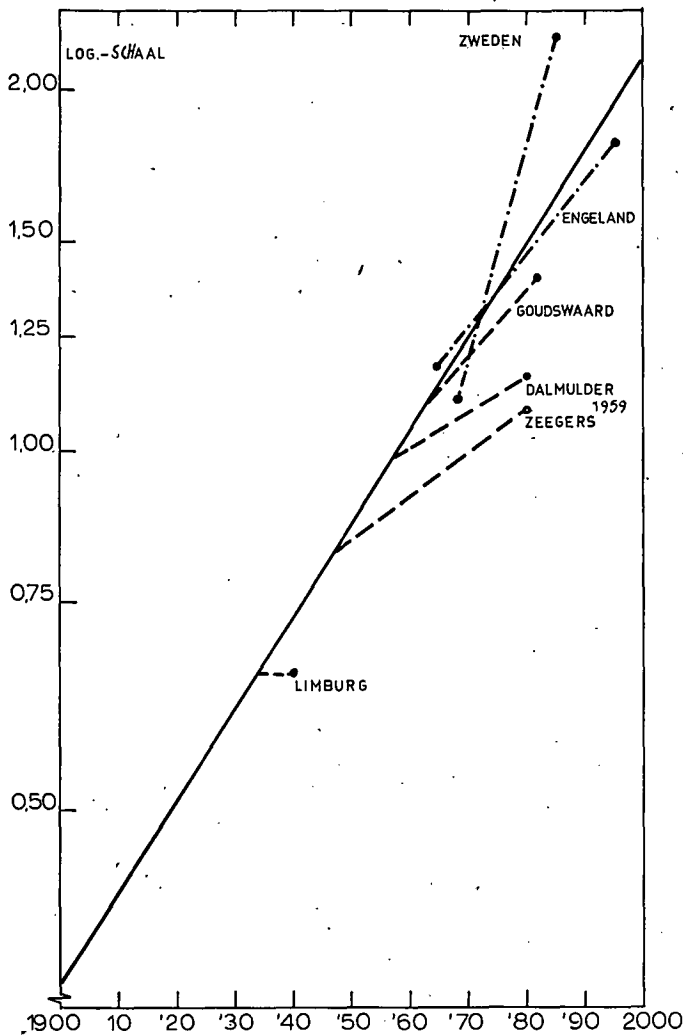
¹³ Zie Dr. Gunnar Wennström: „A New Medical and Technical School in Sweden” in *World Medical Journal* van 15 mei 1968. Deze dichtheid zou bereikt worden met een constant aantal van 900 eerstejaars; discussies over een verhoging van dit aantal zijn gaande.

¹⁴ a. Commissie ter bestudering van de toenemende bevolking van Universiteiten en Hogescholen: *De toekomst der academisch gegradueerden*, Groningen 1936 (Commissie Limburg); b. G. H. L. Zeegers, A. Oldendorff en W. R. Heere: *Artsenbehoefte en artsenvoorziening 1952-1982*, 's-Gravenhage 1951; c. Interuniversitair Contactorgaan: *De ontwikkeling van het aantal academici tot 1980, aanbod en behoefte*, Zeist 1959 (commissie-Dalmulder 1959);

d. Voor *Goudswaard* zie: J. Godefroy, op. cit.

Grafiek 4. *Werkelijke en geraamde artsendichtheid, 1900-2000.*

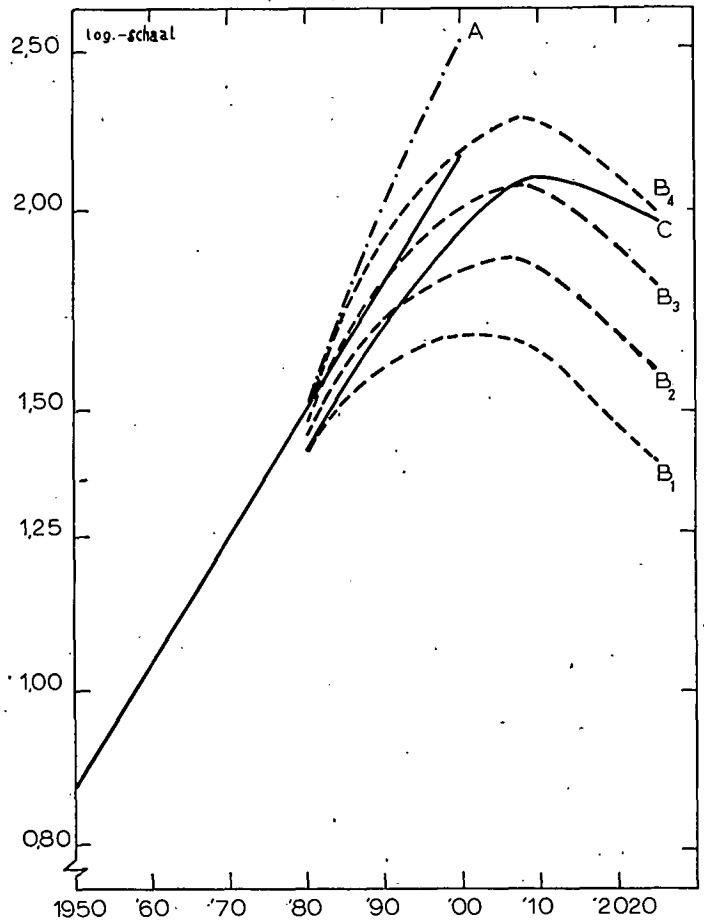

tot de trendlijn. In 1980 zal de artsendichtheid bij deze alternatieven uiteenlopen van 1,40 tot 1,50¹⁵. Dit betekent dat, wanneer rekening wordt gehouden met normale schattingsfouten in behoefte-ramingen, geen van de sterk uiteenlopende toelatingsalternatieven kan worden verworpen op basis van de behoefte.

Het is duidelijk dat een toetsing op langere termijn nodig is om de consequenties van een bepaald toelatingsbeleid te kunnen beoordelen. Kijken we naar het jaar 2000 dan moeten de alternatieven met constant 1.400 (B. 1) resp. 1.600 eerstejaars (B. 2) al direct worden verworpen. De alternatieven met een constante lichte van 1.800 eerstejaars (B. 3) resp. toenemende lichten (C) lijken wat aan de krappe kant, vooral wanneer het verdere verloop eveneens in beschouwing wordt genomen. Dit geldt des te meer wanneer rekening zou moeten worden gehouden met emigratie en een sterkere bevolkingsgroei dan in de laagste bevolkingsraming is aangenomen (zie ook tabel 6). Het toelatingsalternatief met constant 2.000 eerstejaars (B. 4) lijkt niet geheel onzinnig te zijn. De uitkomsten van het niet-restrictieve beleid (A) zouden moeten worden verworpen, tenzij men de Zweedse raming van de behoefte accepteert.

Nu valt op dat bij een toelatingsbeleid met regelmatige toeneming van de eerstejaarslichten (C) gedurende geruime tijd de trendlijn goed wordt gevolgd, zij het op een te laag niveau. Dit impliceert dat een oplossing van het

Grafiek 5. *Artsendichtheid, werkelijk en geraamd (bij een uiteenlopend toelatingsbeleid)*

TABEL 7.

Ontwikkeling van de artsendichtheid in een aantal landen, 1950-1963

	artsendichtheid		jaarlijkse groei in %
	1950	1963	
West-Duitsland	1,30	1,55	1,1
Verenigde Staten	1,25	1,45	1,0
Denemarken	1,05	1,30	1,9
Noorwegen	1,05	1,25	1,5
Italië	1,00	1,40	2,4
Canada	1,00	1,15	0,9
België	0,95	1,35	3,1
Australië	0,95	1,35	3,0
Frankrijk	0,90	1,15	1,9
Verenigd Koninkrijk	0,85	1,20	2,4
Nederland	0,85	1,10	2,2
Zweden	0,70	1,05	3,1

Bron: World Health Organization.

vraagstuk van het toelatingsbeleid gevonden zou kunnen worden door te streven naar een regelmatige uitbreiding van de opleidingscapaciteit, waarbij het startpunt niet 1.400 maar 1.600 eerstejaars (= 1.170 afstuderenden) zou moeten zijn.

Deze conclusie is niet opzienbarend: een groeiende bevolking en de wenselijkheid van een toenemende artsendichtheid vereisen een voortdurende uitbreiding van de capaciteit van het medisch onderwijs.

Behoeftte aan eerstejaars. In de discussie wordt behalve aan

¹⁵ Bij het laagste bevolkingsalternatief en zonder emigratie; zie ook tabellen 5 en 6.

de artsendichtheid ook aandacht geschonken aan de noodzakelijke aantallen eerstejaars. Dit is begrijpelijk: wordt met de artsendichtheid de artsenbehoefte gemeten, de benodigde aantallen eerstejaars moeten aangeven wat de capaciteit van het medisch onderwijs zou moeten zijn.

De *commissie-Dalmulder* is uitgegaan van de veronderstelling, dat de artsenbehoefte zich regelmatig zal blijven ontwikkelen en schatte het voor 1980 benodigde aantal eerstejaars op 1.950. Zou dit aantal inderdaad toegelaten worden tot de medische studie, dan zou de artsendichtheid tot het jaar 2000 ongeveer verlopen als in grafiek 5 voor alternatief C is getekend ¹⁶.

De *commissie-Achtste Faculteit* heeft bij wijze van experiment de aantallen eerstejaars geschat, die jaarlijks toegelaten zouden moeten worden om in 1982 resp. 2000 bepaalde artsendichtheden te bereiken. Dit echter zonder een uitspraak te doen over de gewenste dichtheid. Wordt slechts gekeken naar de berekening voor het jaar 2000 dan zouden tot 1991 constant 1.550 eerstejaars moeten worden opgenomen om bij het laagste bevolkingsalternatief en zonder emigratie een dichtheid te bereiken van 1,8 in 2000. Het verloop van de artsendichtheid dat hierdoor wordt verkregen, is vergelijkbaar met alternatief B. 2 in grafiek 5.

Ook de *commissie-Todd* doet uitspraken over de aantallen eerstejaars die nodig zijn om een ontwikkeling van de artsendichtheid te verzekeren tot een niveau van 1,80 in 1995. De relatief kleine eerstejaarslichtingen waarmee zij deze taakstelling zou willen verwezenlijken (4.500 eerstejaars in 1980 bij een viermaal zo grote bevolking) hebben in Nederland veel aandacht getrokken. Daarbij wordt veelal over het hoofd gezien dat in deze raming coëfficiënten (zoals gemiddelde studieduur en numeriek rendement) zijn verrekend die belangrijk afwijken van die welke in Nederland gelden ¹⁷. Corrigeert men voor deze verschillen en houdt men daarnaast nog rekening met de relatief lage groeivoet die voor het Britse artsenbestand als wenselijk wordt gezien, en met het feit dat emigratie in deze raming geen rol speelt, dan komt men voor *Nederland* tot aantallen die 80% hoger liggen en daarmee overeenstemmen met die van de raming-Dalmulder (1.950 in 1980). Zoals eerder opgemerkt komen de aantallen eerstejaars volgens de behoefteberekening van Dalmulder goed overeen met alternatief C van onze berekeningen.

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Door de stormloop op de medische faculteiten in recente jaren wordt de opleidingscapaciteit sterk overschreden. Deze is op korte termijn nu eenmaal weinig elastisch en uitbreiding vergt kostbare investeringen. Plaatsingsmoeilijkheden zijn onder deze omstandigheden ook niet gemakkelijk te voorkomen: de omvang van de eerstejaarslichtingen wordt immers bepaald door een aantal factoren die van jaar op jaar sterk plegen te schommelen. Narigheid ontstaat wanneer de schommelingen elkaar niet compenseren maar versterken. Zo brachten de gunstige examenresultaten van deze zomer grote lichten eerstejaars voort; stijgend

enthousiasme voor een artsenloopbaan (wellicht mede gewekt door de ton voor de huisarts) deed de rest.

Voor de toekomst betekent de voortgaande groei van het v.h.m.o. die wordt verwacht een aanhoudende druk op de opleidingscapaciteit. De vraag welk deel der abiturienten geneeskunde gaat kiezen wordt daardoor steeds belangrijker. Het is daarom jammer dat op dit punt geen duidelijke uitspraken zijn te doen. De stijging van de belangstelling in de laatste jaren staat lijnrecht tegenover het verloop op lange termijn, waarin een daling overheerst.

Bij de beoordeling van de toeloop tot de medicijnen vormt de artsendichtheid die hieruit in de toekomst gaat ontstaan een belangrijke toetssteen. Daarom is een rekenexperiment uitgevoerd: nagegaan is welke artsendichtheid wordt bereikt bij een restrictief en bij een niet-restrictief beleid. In 1980 is de invloed nog gering: sterk uiteenlopende aantallen eerstejaars betekenen slechts een variatie in de artsendichtheid van minder dan 10%. In het jaar 2000 is de variatie groter: een beoordeling van het toelatingsbeleid is kennelijk slechts mogelijk door de resultaten op zeer lange termijn te bezien.

Wanneer men de trendmatige ontwikkeling van de artsendichtheid uit het verleden doortrekt naar de toekomst komt de uitkomst te liggen tussen de niveaus die in recente buitenlandse ramingen als gewenst worden gezien. Accepteert men nu deze trendlijn als beoordelingscriterium voor het toelatingsbeleid dan blijkt dat het aantal eerstejaars voortdurend moet blijven toenemen, waarbij de opleidingscapaciteit snel moet worden uitgebreid.

Met deze geschematiseerde benadering is nog geen recht gedaan aan de verscheidenheid van inzichten ten aanzien van studieduur, numeriek rendement, emigratie en bevolkingsgroei. Het zal duidelijk zijn dat emigratie en een snellere bevolkingsgroei dan aangenomen, een grotere behoefte aan opleidingscapaciteit met zich brengen. Verhoging van numeriek rendement en verkorting van studieduur bieden daarentegen niet of nauwelijks een alternatief voor een uitbreiding van de opleidingscapaciteit, in zoverre deze gemeten wordt aan het aantal plaatsen in het klinische gedeelte van de studie.

Ook al schijnt de bovengeschetste gedragslijn van een regelmatige uitbreiding der capaciteit goed aan te sluiten bij een aanvaardbare ontwikkeling van de artsendichtheid, van jaar op jaar zullen zich zeker spanningen kunnen voordoen als gevolg van schommelingen in de aanvoer van eerstejaars. Of op de lange termijn moet worden gerekend met een blijvende overbezetting is mede afhankelijk van de vraag, hoe de belangstelling voor geneeskunde zal gaan verlopen.

B. A. Thoolen

¹⁶ Indien men uitgaat van het lage bevolkingsalternatief, en geen emigratie veronderstelt.

¹⁷ Voor bepaling van studieduur is alleen gelet op de fase tussen „propaedeutisch” en „doctoraal” examen en daarbij is ook nog de gemiddelde studieduur gelijkgesteld aan de formele. Bij de bepaling van het numerieke rendement wordt uiteraard de strenge selectie ingecalculleerd welke bij de toelating plaatsvindt.

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

Het wetsontwerp Herverzekering Investerings

Het wetsontwerp Herverzekering Investerings¹ beoogt een systeem in het leven te roepen dat Nederlandse ondernemers in staat stelt een dekking te verkrijgen van de politieke risico's, verbonden aan het investeren in ontwikkelingslanden. De Nederlandse staat zal de herverzekering van politieke risico's onder bepaalde voorwaarden ter hand nemen, voor zover deze verzekerd worden bij particuliere maatschappijen die door de Minister van Financiën zijn aangewezen. Aangekondigd is dat de Nederlandse Credietverzekering Maatschappij als eerste verzekeringsmaatschappij daarvoor in aanmerking zal komen. Zonder de herverzekering van staatswege is een verzekering met betrekking tot politieke risico's niet bij particuliere maatschappijen onder te brengen. Deze risico's onttrekken zich immers aan actuariële berekening, zodat vaststelling van premies zodanig dat uitbetaling van toekomstige schadeclaims uit de opbrengst gewaarborgd is, tot de onmogelijkheden behoort.

De motieven van het wetsontwerp zijn drieërlei, zoals uit de Toelichting blijkt. Allereerst wordt beoogd de stroom van Nederlands particulier kapitaal en van de voor een optimale aanwending van dit kapitaal benodigde Nederlandse ervaring en kennis naar ontwikkelingslanden te vergroten, zulks ter ondersteuning van hun economische ontwikkeling. Of dit motief op zichzelf valabel is, d.w.z. of particuliere investeringen een bijdrage tot de economische ontwikkeling van deze landen kunnen leveren, is een controverse vraag. Schrijver dezes acht zich niet competent daarop een antwoord te geven. Opgemerkt zij slechts dat er weinig reden lijkt deze vraag met een volmondig „ja”, dan wel „neen” te beantwoorden. Dergelijke simplistische opvattingen miskennen de gecompliceerdheid van het probleem.

Het nut van particuliere investeringen uit het oogpunt van economische ontwikkeling hangt van vele factoren af en zal van ontwikkelingsland tot ontwikkelingsland en van investering tot investering verschillen. Van veel belang zal voorts zijn de mate waarin de investeerder, uiteraard door het winstmotief tot zijn investering gedreven, bereid is daarnaast het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef te betrachten dat nodig is voor een behoorlijke integratie van zijn activiteit in het patroon van het sociale en economische leven in het land waar hij heeft geïnvesteerd. Het antwoord op de hier aangestipte vraag zal derhalve noodzakelijkerwijs genuanceerd moeten uitvallen.

Geconstateerd kan overigens worden dat de regeringen van vele ontwikkelingslanden prijs blijken te stellen op investeringen van Westerse ondernemingen en velerlei pogingen in het werk stellen deze aan te trekken. Het wetsontwerp beoogt hen daarbij te helpen door verzekering van de politieke risico's, verbonden aan het investeren in ontwikkelingslanden, mogelijk te maken. Het feit dat deze risico's groter lijken (maar lang niet altijd zijn) dan die welke zich bij het investeren in geïndustrialiseerde landen voordoen, weerhoudt immers vele ondernemers om bij hun investeringsbeslissingen ook de mogelijkheden in ont-

wikkelingslanden in beschouwing te nemen.

OOK NEDERLANDS BELANG

Ligt bij het hierboven besproken motief de nadruk op het belang van de ontwikkelingslanden, bij de twee andere motieven staat het Nederlandse economische belang op de voorgrond. Als overweging heeft immers mede gegolden de wenselijkheid, de Nederlandse economische betrekkingen met ontwikkelingslanden op een meer duurzame basis te versterken en uit te breiden. Bovendien leek het wenselijk, Nederlandse ondernemingen soortgelijke faciliteiten aan te bieden als die welke andere landen, zoals de Verenigde Staten, de Duitse Bondsrepubliek, Japan en Noorwegen op dit gebied aan hun ondernemingen toekennen.

Met het laatste motief dient overigens voorzichtigheid te worden betracht. Het zou te betreuren zijn indien, gelijk met de exportkredietverzekering zo vaak het geval pleegt te zijn, een concurrentiestrijd ten aanzien van de te bieden verzekeringsfaciliteiten zou ontbranden, die noch het eigen economische belang, noch dat der ontwikkelingslanden dient. Mede daarom is het te hopen dat de besprekingen in het verband van een multilateraal systeem van investeringsgarantie succes zullen opleveren. In het kader van een dergelijk systeem zullen immers de voorwaarden worden vastgesteld waaronder de, ingevolge nationale regelingen gegarandeerde, investeringen voor herverzekering in multilateraal verband in aanmerking kunnen komen. Van deze voorwaarden kan derhalve een matigende invloed uitgaan op de neiging een wedloop in garantiefaciliteiten te ontketenen, mits uiteraard alle landen die reeds nationale regelingen ter zake kennen, aan dit multilaterale systeem deelnemen.

Aanvaardt men de motieven van het wetsontwerp, dan blijft nog de vraag open of een garantiestelsel als daarin voorzien een adequaat middel is tot het te bereiken doel: het toenemen van de particuliere kapitaalstroom en van de daarmee verbonden overdracht van kennis naar ontwikkelingslanden, d.w.z. het stimuleren van additionele investeringen.

Het „incentive effect of investment insurance” is in een studie van de Wereldbank van 1962 over *Multilateral Investment Insurance* aan de orde geweest. Onderzocht werd in hoeverre de toen bestaande systemen, het Amerikaanse, Duitse en Japanse, een stimulans waren geweest voor particuliere investeringen in ontwikkelingslanden. Dat van deze regelingen door investeerders druk gebruik werd en wordt gemaakt, zegt immers nog niets. Ook zonder deze faciliteiten hadden zij misschien toch wel geïnvesteerd. De kwestie was veeleer of dankzij de geboden garantiefaciliteiten investeringen plaats hadden gevonden die anders achterwege zouden zijn gebleven. Een vraag die moeilijk te beantwoorden valt, omdat het nu eenmaal niet eenvoudig

¹ Kamerstukken, Zitting 1967-1968, 9633.

is om de motieven te achterhalen en te wegen, die een investeerder tot zijn beslissing hebben gebracht.

Mede aan de hand van een enquête kwam de Wereldbank tot een vrij sceptische conclusie ten aanzien van het stimulerende effect van de toen bestaande garantieregelingen. Daarbij zij echter aangetekend dat de beschikbare gegevens beperkt waren. Hoe dit ook zij, men doet er goed aan de aanmoediging tot investering die uitgaat van een verzekeringstelsel, niet te overschatten. Vele factoren bepalen de beslissing van een ondernemer om tot een investering over te gaan. De mogelijkheid gebruik te kunnen maken van verzekeringsfaciliteiten vormt er één van. „To think of success in terms of the sudden release of a large flood of foreign investment clearly attributable in a large measure to the existence of the Program”, zo schreef de Amerikaanse auteur Marina von Neumann Whitman, „is to require too much of this instrument or, indeed, of any incentive measure yet devised which does not grossly violate considerations of equity and of the inseparability of risk and profit in an entrepreneurial society”².

ESSENTIEEL ONDERDEEL VAN EEN PAKKET MAATREGELEN

Het Nederlandse wetsontwerp dient men dan ook te beschouwen als de vervulling van een noodzakelijke, maar op zichzelf nog niet voldoende voorwaarde voor een uitbreiding van de omvang van Nederlandse investeringen in ontwikkelingslanden. Het vormt een essentieel onderdeel van een pakket van maatregelen zowel van overheidszijde als van de kant van het georganiseerde bedrijfsleven, die er op gericht moeten zijn de belangstelling van Nederlandse ondernemingen, vooral de kleine en middelgrote, voor het investeren in ontwikkelingslanden te vergroten. Te denken valt daarbij bijvoorbeeld aan de aangekondigde oprichting van een Financieringsmaatschappij. Ook het beschikbaar stellen van behoorlijke informatie over investeringsmogelijkheden lijkt in dit verband onmisbaar.

Een investeringsgarantiesysteem kan zijn stimulerende functie alleen vervullen, indien de opzet niet te restrictief is. Begrijpelijkerwijs bestaat bij de invoering van een investeringsgarantiestelsel de neiging grote voorzichtigheid te betrachten. Die voorzichtigheid leidt er maar al te gauw toe de werkingssfeer van het stelsel zo beperkt mogelijk te houden en de garantievoorzwaarden weinig aantrekkelijk te maken. De historie van het oudere Amerikaanse systeem, maar ook die van het veel jongere Duitse, toont aan dat een dergelijke restrictieve opzet geen lang leven beschoren is. Druk van het bedrijfsleven en het rijpend inzicht dat een al te voorzichtige aanpak het beoogde stimulerend effect van de garantieregeling ondermijnt, leiden tot een geleidelijke liberalisering zowel ten aanzien van werkingssfeer als garantievoorzwaarden. Bezie men het Nederlandse stelsel, zoals dit is neergelegd in het wetsontwerp en in de beschouwingen in de Memorie van Toelichting, waarin de grote lijnen van het op basis van de wettelijke regeling te voeren garantiebeleid zijn uiteengezet, dan blijkt dat lering is getrokken uit de ontwikkelingsgeschiedenis van het Amerikaanse en Duitse garantiestelsel en dat in het algemeen voor een liberale opzet is gekozen.

In dit verband is het van groot belang dat het wetsontwerp slechts de contouren en beginselen van het garantiestelsel schetst. De gedetailleerde uitwerking daarvan zal plaatsvinden in ministeriële regelingen (art. 6, 8 en 9) en in de door de Minister van Financiën vastgestelde modelpolis (art. 8). Een flexibel garantiebeleid is derhalve moge-

lijk. Op soepele wijze kan het worden aangepast aan zich wijzigende omstandigheden. Bepaalde voorwaarden voor garantieverlening, die in de praktijk remmend blijken te werken en die geen essentiële betekenis blijken te hebben, kunnen zonder veel bezwaar vervallen. Tenslotte zal ook een inpassing van het Nederlandse systeem in een multilaterale regeling, zo deze tot stand mocht komen, weinig moeilijkheden opleveren.

Een dergelijke opzet heeft uiteraard als bezwaar dat aan de ministers aan wie de uitvoering van de wet is opgedragen, een grote mate van vrijheid wordt toegekend, zoals zonneklaar naar voren komt in de Memorie van Toelichting, waarin uitvoerig wordt uiteengezet hoe deze ministers van hun vrijheid denken gebruik te gaan maken. Men zal echter over dit bezwaar moeten heen stappen, omdat nu eenmaal de ministeriële vrijheid bij de uitvoering een uitvloeisel is van de noodzakelijkheid om in een soepel garantiebeleid te voorzien.

VRAAGPUNTEN

Op twee punten doet zich echter de vraag voor of het wetsontwerp niet al te summier is. In de eerste plaats worden de risico's die voor herverzekering in aanmerking komen, daarin niet nader gedefinieerd, doch slechts globaal aangeduid met de term „niet-commerciële risico's” (art. 2 en 6). De vaststelling welke „niet-commerciële risico's” kunnen worden herverzekerd, wordt aan de bij de uitvoering van het wetsontwerp betrokken ministers overgelaten. Nu is de term „niet-commerciële risico's” weinig scherp bepaald. Gaat het om risico's die commercieel niet verzekeraar zijn, of om risico's welke normaliter niet aan het uitvoeren van de „commercie” verbonden zijn? Zijn natuurrampen commerciële risico's? In de Toelichting wordt onder III C een opsomming gegeven van de risico's die de ondertekenaars van de Memorie voor dekking in aanmerking willen brengen. Daaruit blijkt dat zij denken aan risico's die direct of indirect verband houden met een handelen of nalaten van de autoriteiten van het land waar de investering plaatsvindt.

Het lijkt ondoenlijk een korte term te vinden om dergelijke risico's zodanig te karakteriseren dat geen misverstand mogelijk is. Ook de aanduiding „politieke risico's” is te onbepaald. Wel kan duidelijkheid worden verkregen door de in de Toelichting gegeven omschrijving van de te dekken risico's in art. 6 van het wetsontwerp op te nemen. Aldus komt vast te staan welke soort risico's het betreft, hetgeen toch één van de essentialia van het wetsontwerp behoort te zijn. De noodzakelijke soepelheid kan blijven bestaan, indien de opsomming enumeratief is en niet limitatief. Toegevoegd zou kunnen worden een clause, waarbij aan de betrokken ministers het recht wordt toegekend andere specifieke risico's van vergelijkbare aard bij besluit voor dekking in aanmerking te brengen.

Op één onderdeel doet overigens de opsomming die onder III C van de Toelichting wordt gegeven, twijfel rijzen. Het betreft hier de dekking tegen uitvoerverbod, vermeld onder punt 2 van III C. Dit schadeverwekkend evenement vormt een vreemd element in de daar opgesomde transferrisico's en is ook niet terug te vinden in het ontwerp van 1965 van de OESO voor een systeem van multilaterale investeringsgaranties, dat bij de Wereldbank onderwerp van bespreking is. In de regel zal een uitvoerverbod produkten betreffen die in het ontwikkelingsland

² „The U.S. Investment Guaranty Program and Private Foreign Investment”, Princeton University, 1959, blz. 73.

schaars zijn. Een buitenlandse investering kan daarvan schade lijden. Die schade zal echter moeilijk te bepalen zijn, omdat zij zal afhangen van de prijs, die bij uitvoer zou kunnen worden verkregen en die, welke bij verkoop in het ontwikkelingsland wordt ontvangen. Dergelijke verliezen zullen overigens veelal tijdelijk zijn, gezien het belang van het ontwikkelingsland zo snel mogelijk weer de deviezenopbrengst van uitgevoerde produkten te incasseren, en bovendien vermoedelijk niet van zodanige aard dat zij voor de betrokken onderneming onoverkomelijk zijn.

Een soortgelijke redenering gaat op indien een uitvoerverbod geldt ten aanzien van bepaalde landen waarmee bijvoorbeeld gespannen betrekkingen bestaan. Een dergelijk risico is echter niet specifiek verbonden aan het investeren in ontwikkelingslanden. Het doet zich ook in geïndustrialiseerde landen voor. Er lijkt voorts weinig reden om *wel* uitvoerverboden, maar *niet* invoerverboden, bijvoorbeeld van voor de produktie noodzakelijke grondstoffen, als schadeveroorzakend element te beschouwen dat onder de dekking van het garantiestelsel kan vallen.

Minder twijfel aan de gerechtvaardigheid van het bieden van dekking tegen uitvoerverboden bestaat in het geval dat dergelijke maatregelen kennelijk beogen de investeerder onder zodanige economische druk te zetten, dat hij zijn activiteit in het ontwikkelingsland moet opgeven. In dat geval echter is van „creeping expropriation” sprake. Daarin voorziet de formulering sub pt. 1 (onteigeningsrisico's) van de Toelichting sub III C: het betreft hier „elk ander handelen en nalaten van de zijde van de autoriteiten in het investeringsland dat met nationalisatie, onteigening of confiscatie gelijkgesteld wordt”. Een afzonderlijke vermelding sub pt. 2 (transferrisico's) is dan overbodig.

Het tweede punt waarop het wetsontwerp wel erg summier aandoet, is de wijze waarop de kring is getrokken van de subjecten ten behoeve waarvan herverzekering mogelijk is. Op zichzelf is de hoofdregel van artikel 5 duidelijk. Herverzekering kan alleen geschieden ten behoeve van ondernemingen die in hoofdzaak toebehoren aan één of meer Nederlanders, dan wel aan volgens de Nederlandse wet opgerichte, in Nederland gevestigde rechtspersonen. Deze regel waarborgt echter niet dat dochterondernemingen die in ons land worden opgericht uitsluitend met het doel om investeringen onder het garantiestelsel te brengen, van herverzekering zijn uitgesloten, zoals de Toelichting terecht stelt. Daarom wordt in artikel 5 aan de Minister van Financiën de bevoegdheid gegeven ondernemingen die naar zijn oordeel geen Nederlands karakter dragen, niet voor herverzekering in aanmerking te brengen. Men dient zich daarbij rekenschap te geven van het feit dat de uitoefening van deze bevoegdheid aan generlei rechterlijke toetsing, zelfs geen marginale, is onderworpen, daar van een rechtsaanspraak van ondernemingen of verzekeringsmaatschappijen op herverzekering in het systeem van het wetsontwerp geen sprake is, en ook niet kan zijn.

In dat licht doet zich de vraag voor of het ter vermindering van elke schijn van willekeur die kan voortvloeien uit de hantering van deze bevoegdheid, ondernemingen op grond van hun niet-Nederlands karakter uit te sluiten, niet wenselijk is om hetzij in de wettelijke regeling, hetzij in de op grond daarvan vast te stellen ministeriële regelingen, een duidelijk criterium aan te geven aan de hand waarvan het al of niet Nederlands karakter van een onderneming dient te worden bepaald. Te denken valt daarbij aan een maatstaf die ook in het EEG-vestigingsrecht ingang heeft gevonden. Herverzekering zou alleen mogelijk dienen te zijn ten behoeve van ondernemingen die toebehoren aan

volgens de Nederlandse wet opgerichte, in Nederland gevestigde rechtspersonen, indien de werkzaamheden van deze rechtspersonen *daadwerkelijk en duurzaam verband houden met de Nederlandse economie*. De betrokkenen weten dan van te voren waaraan zij toe zijn, en de Minister van Financiën beschikt over een duidelijke richtlijn bij het nemen van beslissingen in individuele gevallen.

In artikel 7 sub b van het wetsontwerp wordt de mogelijkheid herverzekering, te verkrijgen afhankelijk gesteld van het bestaan van bepaalde bevredigende voorzieningen met het investeringsland van drieërlei aard, die kennelijk als alternatieven zijn gesteld. Die voorzieningen moeten betreffen hetzij materiële regels van investeringsbescherming, hetzij, de procedure in geval van geschil tussen de investeerder en het betrokken land, hetzij het verhaal van uitkeringen die op grond van herverzekeringen moeten worden vergoed.

Waren alleen de twee laatste alternatieven vermeld, dan zou men er vrede mee kunnen hebben. Volgens artikel 7 (b) zou echter ook aan de vereisten zijn voldaan, indien er uitsluitend een bevredigende voorziening is getroffen met betrekking tot de regels welke ten aanzien van de bescherming van Nederlandse investeringen zullen gelden. Indien zulk een regeling, hoe wenselijk zij op zichzelf ook moge zijn, niet mede hetzij op een geschillenprocedure, hetzij op het verhaalsrecht betrekking heeft, dan wordt daarmee een element prijsgegeven dat uit het oogpunt van garantieverlening van grote betekenis is. Zo wordt dan ook in het OESO-ontwerp van 1965 voor een multilaterale garantieregeling, dat zoals vermeld onderwerp van bespreking is bij de Wereldbank, uitdrukkelijk een regeling van het verhaalsrecht als voorwaarde voor herverzekering gesteld. Van deze voorwaarde kan slechts worden afgeweken indien een ontwikkelingsland erin toegestemd heeft dat de investeerder het recht toekomt een eventuele vordering tegen dat land die onmiddellijk verband houdt met zijn investering, aan een bij internationale overeenkomst ingesteld arbitrage-tribunaal voor te leggen.

Mede met het oog op de inpassing van het Nederlandse stelsel in een toekomstige multilaterale regeling, lijkt een wijziging van artikel 7 (b) derhalve geboden. Een bevredigende voorziening met betrekking tot de behandeling van investeringen is wenselijk. Zulks echter alleen als een desideratum, géén vereiste. Onmisbaar is echter een regeling van hetzij geschillenbeslechting tussen investeerder en land van investering, hetzij verhaalsrecht van de verzekeraar in eerste of tweede instantie (nl. de particuliere verzekeringsmaatschappij of de Nederlandse staat).

Tot slot een korte opmerking over de uitgaven die mogelijk uit de garantieregeling kunnen voortvloeien, indien tot uitkering van schadeclaims moet worden overgegaan. Tot enig optimisme mag stemmen dat tot dusver onder de Amerikaanse en Duitse regelingen slechts minimale bedragen behoeften te worden betaald aan verzekeren. Zulks vormt wellicht een aanwijzing dat de politieke risico's sterker leven in de geest van de investeerders dan op grond van de feiten gerechtvaardigd lijkt. Niettemin dient er rekening mee te worden gehouden dat in de toekomst onder een Nederlandse garantieregeling misschien forse schadeclaims moeten worden gefinancierd.

In de Toelichting (VI) wordt een systeem van fondsvorming afgewezen. Jaarlijks zal in de begroting een memorie-post worden opgenomen voor de verplichtingen van de Nederlandse staat uit hoofde van uitstaande garantieverplichtingen. Mochten op een bepaald moment de uit

Maatschappijkritiek en het antwoord van de economet

„Voor de gebreken onzer samenleving de oogen te sluiten en te miskennen, dat sommige van die gebreken onafscheidelijk met haar verbonden zijn, leidt tot geen praktisch resultaat. Wij moeten de naakte en niet altijd schoone werkelijkheid met geen mantel, door vooringenomenheid of voorzichtigheid geweven, pogen te bedekken. Bovenal moeten wij ons wachten voor de fout van de bestaande maatschappelijke orde als de 'natuurlijke orde' aan te merken. Zij is niet natuurlijker dan elke andere. Haar grondslag is het eigendomsrecht, een schepping van de wetgever, door den sterken arm beveiligd. Met een streng wetenschappelijke beoordeeling der stof, die ons bezig houdt, is het onvereinigbaar in deze ordening iets anders te zien dan een der vele, die denkbaar zijn, en geen economet mag zich onttrekken aan een nauwgezet onderzoek der vraag, of zij de beste is te achten. Allermint in onzen tijd is dat geoorloofd, nu deze vraag met meer nadruk dan ooit wordt gesteld en door duizenden, ja honderdduizenden in ontkennenden zin wordt beantwoord.....

..... Hoogst opmerkelijk is dit laatste. Behalve in de tweede helft der veertiende eeuw, toen de pest een ontzettende vermindering had teweeggebracht in het cijfer der bevolking, is er vermoedelijk geen tijd geweest in de geschiedenis van Europa, waarin de arbeiders over het geheel meer welvaart hebben genoten dan in onze dagen. Op welke kentekenen men ook de aandacht vestigt, voor zoover onderzoek mogelijk is komt men steeds tot deze slotsom. Maar nooit waren de klachten luider en ondervond de maatschappelijke ordening heviger bestrijding. Men richt zich niet langer tegen enkele harer onderdeelen slechts — bevoorrechtiging van sommige standen, achterstelling van andere —, tegen hare grondslagen zijn de aanvallen gericht. Niets meer of minder wordt beoogd dan die geheel te vernieuwen. In welken geest? Wat moet voor het oude in de plaats komen? Hier doet zich andermaal iets opmerkelijks voor: op weinige uitzonderingen na zijn de hervormingsplannen zoo algemeen en onbepaald, dat men nauwelijks weet, hoe veel of hoe weinig van het oude gebouw zij laten

staan..... Afronding, nauwkeurige aanwijzing van hetgeen zij beoogen, vindt men slechts bij zeer weinigen onder hen, die de maatschappij willen herscheppen.....

..... Hen lezende of hoorende gevoelt men terstond, dat hun gemoed is aangedaan. Zij haten onze maatschappelijke orde, zij verfoeien haar. Een wereld, waarin het eigenbelang den sceptor voert, is hun een gruwel. Dat de een zich in weelde baadt, terwijl de ander honger lijdt, brengt hun gansche ziel in oproer, en zij kunnen niet aannemen, dat er geen middelen zijn uit te denken om hierin verandering te brengen. Welke die middelen zijn? Legt geen nadruk op de vraag, want het antwoord zou U geen licht geven. Men weet het zelf nauwelijks; dit alleen weet men met stellige zekerheid, dat het bestaande is af te keuren....

..... Hoedanig moet tegenover deze beweging de houding zijn van den economet? Hij heeft de wetten, die het ontstaan en de verdeling van den rijkdom in onze maatschappij beheerschen, onderzocht; hij weet ongeveer wat de pachtwaarde regelt, wat het loon, de rente, de wisselkoersen; hij heeft de voortbrenging onder den prikkel van het eigenbelang nagegaan en veel licht, maar ook veel schaduw in onze samenleving opgemerkt. Thans ziet hij zich geplaatst tegenover een bonte groep van mannen, die hem zeggen: de gehele organisatie, die gij hebt bedreven, ontleed, verklaard, is verwerpelijk! Kan hij antwoorden: die opmerking treft mij niet: met dat ontleiden en verklaren eindigt mijne taak? De verleiding om alzoo te handelen zal niet groot zijn voor hem, die juist door zijne studiën heeft leeren inzien, hoeveel aanleiding er bestaat voor den wrevel, dien de maatschappelijke toestanden verwekken. Begrijpende, dat zijne wetenschap niet verantwoordelijk is voor die toestanden, dat zij ze gevonden heeft, niet gemaakt, zal hij ze met volkomen onpartijdigheid willen gadeslaan en beoordelen, zelfs trachten den best mogelijken vorm te geven aan hetgeen men voorstelt om ze te herscheppen.”

Mr. N. G. Pierson
(Leerboek der Staathuishoudkunde, 1887)

de regeling voortvloeiende uitgaven de ontvangsten uit premies en provenuen uit hoofde van eerder verleende schade-uitkeringen te boven gaan, dan zullen zij echter ten laste van het budgettaire plafond voor ontwikkelingshulp komen, zij het dat deze toerekening over meer jaren kan worden uitgestreken. Als reden voor deze regeling vermeldt de Memorie van Toelichting de nauwe band met de Nederlandse ontwikkelingshulp.

Men zou daartegenover echter met evenveel recht kunnen wijzen op het feit dat het herverzekeringstelsel bepaald niet alleen door het motief van ontwikkelingshulp is ingegeven, doch ook door motieven van eigen economisch belang, zoals in de aanvang van de Memorie van Toelichting ook ruitelijk wordt gesteld. Het lijkt bovendien weinig elegant om door een verlaging van de Nederlandse bijdrage de van Nederland financiële hulp ontvangende landen te treffen, ook indien aan hen niets te verwijten valt

met betrekking tot aan Nederlandse investeerders, be-rokkende schade. Te hopen valt dat de ondertekenaars van de Memorie van Toelichting niet bij hun op dit punt aangekondigde voornemen zullen persisteren. Mocht zich onverhoopt een situatie voordoen waarin de schade-uitkeringen de eerdere inkomsten zouden overtreffen, dan zou ad hoc dienen te worden beslist welke budgettaire consequenties daaraan dienen te worden verbonden.

Bovenstaande kanttekeningen bij het wetsontwerp hebben slechts enkele belangrijke aspecten belicht. De op enkele punten geuite kritiek doet niet af aan het overigens verdienstelijke karakter van de ontworpen regeling, waarnaar het Nederlandse bedrijfsleven reeds vele jaren heeft uitgezien en waarvan men kan hopen dat zij spoedig het Staatsblad zal bereiken.

P. J. G. Kapteyn

Rijst voor Java

Met bijzonder veel belangstelling en waardering heb ik kennis genomen van het interessante artikel „Hogere rijstproductie: alternatief voor buitenlandse hulp aan Indonesië?” van de hand van Prof. Dr. E. de Vries in *ESB* van 27 november 1968, waarmee ik het in grote lijnen eens kan zijn. Naar wij allen hopen, zal het gebruik van nieuwe, hoogproducerende, legerings-resistente rijstvariëteiten (zoals PB5 en PB8) in combinatie met een oordeelkundige bemesting, een efficiënte bestrijding van ziekten en plagen, en een verbetering in cultuurmaatregelen van andere aard, tot een belangrijk hogere rijstproductie leiden. Als gevolg daarvan zal inderdaad de rijstpellerijcapaciteit ongeveer overeenkomstig verhoogd moeten worden, omdat dit productiesurplus in eerste instantie moet dienen tot verbetering van de rijstsituatie in de grote steden en andere bevolkingscentra, die zelf geen of onvoldoende rijst verbouwen. Ook is het volkomen juist dat de „markt” voor padi beslissend is voor het productieplan. De tani zal altijd voldoende rijst telen om in de jaarbehoefte van het eigen gezin te voorzien. Door de veel hogere productiecapaciteit van de nieuwe variëteiten kan hij daarvoor in de toekomst met een minder groot percentage van zijn cultuurareaal volstaan en kan hij de rest benutten óf voor de verbouw van rijst „voor de markt” óf voor de teelt van handelsgewassen, waarbij de prijsverhouding veelal de doorslag zal geven bij de keus tussen beide mogelijkheden. Een relatief te lage rijstprijis zal tot gevolg hebben dat naast de verbouw van rijst voor eigen verbruik de tani zich meer zal richten op de teelt van financieel aantrekkelijke handelsgewassen.

Een punt waar ik het *niet* mee eens ben is dat Prof. de Vries bij de huidige situatie er de voorkeur aan zou geven de 5,2 mln. ton gestampte rijst te vervangen door 4,7 mln. ton gestampte rijst plus 500.000 ton pellerij- en hullerijst. Mijn bedenking hiertegen is het feit dat de voedingswaarde van de 500.000 ton rijst die deze bewerking heeft ondergaan, veelal lager is dan die van de gestampte rijst. Bij het stampen wordt rijst verkregen waarvan een gedeelte van het zilvertvies behouden blijft; door hogere gehalten aan eiwitten, vetten, voedingszouten en vitaminen komt dit de voedingswaarde ten goede. Bij meer intensieve bewerkingen zoals die welke plaatsvinden in rijstpellerijen en bij gebruik van hullers gaat een groter deel of zelfs het gehele zilvertvies verloren. Vooral uit kwalitatief oogpunt treden daarbij belangrijke verliezen op. Het enige voordeel is dat dergelijke rijst veel langer houdbaar is. Zilvertviesrijst is namelijk slechts uiterst beperkt, d.w.z. niet langer dan 10 tot 14 dagen houdbaar, zodat de voor eigen gebruik bestemde beras dan ook in kleine hoeveelheden om de 5 tot 10 dagen gestampt wordt. Uit dien hoofde mag dan ook worden aangenomen dat de huidige 5,2 mln. ton ge-

stampste rijst een maximum betekent en dat de meerproductie aan rijst in de toekomst een meer intensieve bewerking zal moeten ondergaan. Dat naar schatting op Java ook de niet-producenten van rijst nog ongeveer 1 mln. ton gestampte rijst consumeren, is bijzonder verheugend en elke vermindering daarvan dient te worden betreurd. Uit een oogpunt van voedingswaarde, juist ten aanzien van bestanddelen die in het inheemse menu maar al te vaak in minimum hoeveelheden zijn vertegenwoordigd, dient dan ook zoveel mogelijk te worden gestreefd naar de consumptie van een maximale hoeveelheid rijst in de vorm van gestampte rijst.

ONTBOSSING

Een van de allergrootste gevaren die Indonesië en in het bijzonder Java bedreigt is de, ook door Prof. de Vries gesignaleerde, ontbossing die ontstellende vormen heeft aangenomen. Als gevolg van de toenemende bevolkingsdruk worden tot op grote hoogte de schermbossen op de bergruggen en vulkaanhellingen gekapt, om zich op de daarmee vrijkomende grond een — zij het moeizaam — bestaan te veroveren, zonder er rekening mee te houden dat door deze handelwijze de waterhuishouding en de produktiviteit van sawah's en andere cultuurarealen in de vlakte ernstig in gevaar worden gebracht. De naam „schermbossen” ontleent dit bosareaal namelijk in hoofdzaak aan zijn water-regulerende invloed. Het werkt als een soort spons die in de natte tijd de overmaat aan regen vasthoudt en daarmee het bandjir-gevaar aanzienlijk vermindert om deze in de droge tijd weer geleidelijk af te geven en daarmee te zorgen voor het benodigde irrigatiewater voor een tweede gewas.

Doordat het produktievermogen van het overgrote deel der Javaanse cultuurgronden door dit bosbestand wordt beheerst, werd er in vooroorlogse jaren nauwlettend op toegezien dat een minimum areaal van een kleine twee mln. ha aan wildhoutbossen in stand werd gehouden, terwijl op doeltreffende wijze tegen clandestiene kap werd gewaakt. De desbetreffende bepalingen zijn nog steeds van kracht, doch het ontbreekt de overheid aan voldoende machtsmiddelen om ze te doen naleven. Het gevolg is dat meer en meer van deze schermbossen verdwijnen, met alle desastreuze gevolgen van dien. De tropische stortregens worden niet langer op de berghellingen vastgehouden, doch veroorzaken in toenemende mate bandjirs in de natte tijd, bandjirs die over grote oppervlakten het te velde staande gewas verwoesten, ernstige schade toebrengen aan de wooncentra en de veestapel in de betreffende gebieden, en die niet zelden vele doden eisen. Aan de andere kant gaat door de

bandjirs in de natte tijd zoveel water verloren dat er in toenemende mate kans bestaat op een tekort aan irrigatiewater in de droge tijd, waardoor men niet van een tweede gewas profiteren kan. Dit wegvallen van een tweede gewas is des te schadelijker omdat juist de combinatie van voldoende irrigatiewater met volop zonneschijn in de droge tijd, de mogelijkheid in zich bergt van hogere oogsten dan in de regentijd, wanneer een relatief tekort aan licht de produktie beperken kan.

Een doeltreffende bestrijding van het verder kappen van de schermbossen op de berghellingen in combinatie met een weloverwogen herbebossingsschema is voor Java, en trouwens ook voor andere gebieden, dan ook van levensbelang. Wordt aan de ontbossing geen paal en perk gesteld, dan moet gevreesd worden dat Java het lot delen zal van Madoera, dat van een welvarend gebied in de 17e eeuw vervallen is tot het arme kale, dorre eiland wat het nu is. In die 17e eeuw was Madoera dicht bebost, vooral ook met djati als uiterst waardevolle houtsoort. De regentijd was er langer dan nu. Een welvarende bevolking had de beschikking over grote arealen aan sawah's en droge gronden die in ruime mate rijst, maïs en katoen leverden. Zelfs in 1878 bedroeg het djati-areaal op Madoera nog ongeveer 60.000 ha, aangevuld met 10.000 ha dichte bebossing van andere aard, die tezamen ca. 13% van het eiland besloegen. In 1900 was het bosareaal ingekrompen tot 6.000 ha. en in 1915 was het geheel verdwenen. Het gevolg was dat jaarlijkse overstromingen zich in toenemende mate deden gelden, dat de erosie schrikbarende vormen aannam, dat een deel van de verarmde bevolking gedwongen werd tot transmigratie naar de Oostjavaanse overwal en dat op het eiland zelf de bevolking meer en meer terugviel op maïs en cassave als de voornaamste voedingsgewassen. Alleen in de kustvlakten en valleien in het westen en zuid-oosten wordt nog rijst verbouwd.

Voor Java is het een waarschuwend voorbeeld, op nergens meer dan 70 km door een smalle zeestraat daarvan gescheiden.

Ir. J. G. de Geus

Naschrift

Bij stampen gaat minder zilvervlies maar meer rijst verloren dan bij pellen van rijst. Op het congres van landbouwconsulenten in het voormalig Nederlands-Indië in 1937 pleitte ik op dezelfde gronden als Ir. de Geus — plus de werkgelegenheid — vóór het stampen. Evenwel, zoals hijzelf opmerkt, gestampte rijst is niet houdbaar. Om de steden en het leger te voeden en importen te verminderen, zal men tot méér „hullen” moeten overgaan.

Akkoord over de bodemvernieling. Het N.O.V.I.B. heeft in behandeling, of heeft al beslist over een aanvraag voor bodemherstel in het beruchte Gunengkidul, Jogjakarta. Bij de autoriteiten in Indonesië is in overweging — en mijn pleidooien voor steun vonden bij het Wereldvoedsel-fonds en de Amerikaanse autoriteiten (Pl. 480, titel II) een gewillig oor — een enorm programma voor „rehabilitatie van grond en dorpsgemeenschap”. Madoera, waar men in 14 jaar na 1950 het programma van het Madoera-welvaartsfonds uit de jaren dertig toepaste, zou daarbij nu als voorbeeld kunnen dienen. Ook op dit gebied wacht de Indonesische regering een enorme taak.

E. de Vries

Uw bedrijf en kantoor is welkom in Nijmegen, want Nijmegen heeft:

- Een nieuw industrieterrein van 100 ha met havens in aanleg.
- Aantrekkelijke terreinen voor handelsbedrijven en kantoren in centrum.
- Goede weg-, trein- en waterverbindingen met binnen- en buitenland.
- Ruim aanbod van gespecialiseerde en administratief geschoolde arbeidskrachten.

Maar ook uw personeel is welkom in Nijmegen, want het vindt er:

- Ruim assortiment van woningen (geen woningnood!).
- Stad met een rijk verleden en oud stedschoon, gelegen in fraai rivier- en heuvellandschap.
- Uitgestrekte natuurreservaten, bossen, heide in directe omgeving.
- Mogelijkheden tot recreatie in elke vorm: schouwburg, concertgebouw, sporthallen, ere-divisievoetbal.

VOOR INLICHTINGEN :

**Wethouder
van Publieke Werken en
Stadsontwikkeling,
Stadhuis. Tel. (08800) 2 81 00.**

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Snel wisselt in het huidige tijdsbestek de economische situatie. Nauwelijks is de zon van een evenwichtig bestel opgegaan of reeds kondigen zware wolken aan de kim dat op slecht weer gerekend moet worden. Verder kan deze beeldspraak niet worden uitgewerkt. Tegen de natuurkrachten kan de mens niet zoveel uitrichten. Wij hebben echter het vertrouwen dat wij economische krachten wel naar onze hand kunnen zetten.

20 december 1967 is het officiële disconto van 4½% tot 5% verhoogd. Voor handelsbanken en landbouwkredietinstellingen is een kredietbeperkingsregeling van kracht geworden, welke eind maart effectief zal worden. Uitgaande van een basisbedrag, zijnde het gemiddelde van de stand per de ultimo's van september tot en met december 1968, mag de binnenlandse kredietverlening aan de private sector in de eerste vier maanden van 1969 niet meer stijgen dan 6%. Het totaal van de toegestane stijging is over diverse maanden incl. december 1968 uitgesmeerd om de banken gelegenheid tot aanpassing te geven. Eerst de eventuele overschrijding per eind maart stelt een sanctieregeling in werking, die bestaat uit een renteloos deposito ten bedrage van de overschrijding bij iedere individuele bank, zij het met een franchiseregeling voor het eerste deel van de overschrijding.

Tevens is de regeling van het lange bankbedrijf weer tot leven gewekt. De handelsbanken is verzocht met ingang van 1 januari 1969 lange activa niet met een groter bedrag te laten toenemen dan de lange passiva. Ook hier geldt eind maart als datum waarop aan de regel moet zijn voldaan, zij het dat hier bij overschrijding geen sanctie wordt toegepast. Beide regelingen zijn vrijwel identiek met die welke 7 juni 1967 zijn opgeheven.

De nog immer van kracht zijnde restrictieregelingen ten aanzien van de lagere overheid blijven gehandhaafd, waarbij de normen wat zijn verruimd.

De vraag naar de effectiviteit in het bijzonder van de korte kredietregeling valt in twee delen uiteen. Wordt de liquiditeitsschepping als gevolg van de maatregelen beperkt? Hierover gaf ik enkele denkbeelden in mijn brochure over de monetaire politiek tijdens het presidentschap van Dr. Holtrop, verschenen bij het Nederlands Instituut voor het Bank- en effectenbedrijf. Het daar gegeven antwoord was positief. Dan rijst echter een tweede vraag, nl. of de verminderde liquiditeitsschepping invloed heeft op de bestedingen. Hierover maakt Prof. de Roos in het deze week verschenen honderdste nummer van *Bank- en Effectenbedrijf* enige onthullende opmerkingen.

ADVERTEER MEER

IN

E.-S.B.!

ESB 15-1-1969

KAPITAALMARKT

Voor de kapitaalmarkt zijn de bovengenoemde maatregelen direct en indirect ook van belang. Tevens van betekenis zijn de van regeringswege doorgevoerde versnelde schorsing van de investeringsaftrek en het goede voornemen de Staatsuitgaven minder of in het geheel niet inflatoir te financieren, hetgeen wel eens een groter beroep op de kapitaalmarkt nodig zou kunnen maken.

Als aanvulling op mijn kort jaaroverzicht van de kapitaalmarkt kan nog worden gezegd, dat de pandbrievenemissie in 1968 die van 1967 te boven zal gaan. Langs deze weg is in januari/november 1968 f. 156 mln. uit de markt genomen tegen f. 133 mln. in dezelfde periode van 1967.

Zeer krachtig is de groei van de markt voor Euro-leningen. In het afgelopen jaar werd een uitgiftebedrag van \$ 3.130 mln. bereikt tegen \$ 1.916 mln. in 1967. Volgens dezelfde bron (Messrs. White, Weld) bestond 58% van het eerstgenoemde bedrag uit converteerbare obligaties, die daarmee zeven maal het in 1967 uitgegeven bedrag hebben overtroffen. Dollars zijn nog de meest gebruikte valuta, hoewel de DM sterk in opgang is. Of de revaluatievrees al zover is teruggelopen dat verdere groei mogelijk blijft, is een grote vraag.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	3 jan. 1969	10 jan. 1969
Algemeen	121	123	121
Internationale concerns	127	138	127
Industrie	119	120	118
Scheepvaart	89	90	91
Banken en verzekering	98	98	99
Handel enz.	122	123	122

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹

Kon. Petroleum	f. 182,90	f. 182,85	f. 178,90
Philips	f. 163,35	f. 166,15	f. 161,50
Unilever, cert.	f. 125,30	f. 130,10	f. 127,20
Zout-Organon	f. 199,80	f. 200,—	f. 196,10
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80	f. 105,80	f. 100,90
A.K.U.	f. 123,20	f. 128,40	f. 129,70
AMRO-Bank	f. 64,30	f. 64,10	f. 62,70
Nat. Nederlanden	800	802½	793
K.L.M.	f. 212,—	f. 212,—	f. 217,50
Robeco	f. 255,50	f. 256,—	f. 252,50

New York

Dow Jones Industrials	945	952	926
-----------------------------	-----	-----	-----

Restestand

Langlopende staatsobligaties ² ..	6,63
Aandelen: internationales ²	.
lokales ²	.
Disconto driemaands schatkist- papier	5

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

Bij
De Tweede Kamerfractie
van de A.R.P.

en de
Doctor Abraham
Kuiperstichting

(Het wetenschappelijk instituut van de A.R.P.)

bestaan vacatures voor

wetenschappelijke medewerkers

De fractie heeft voorkeur voor een econoom. Betrokkene zal hoofdzakelijk ingeschakeld worden bij:

- a. De voorbereiding van het fractiestandpunt op de hoofdpunten van het regeringsbeleid;
- b. De „vertaling” van dit standpunt ten behoeve van de kiezers.

De Dr. Abraham Kuiperstichting denkt aan personen die afgestudeerd zijn in een van de volgende studierichtingen: **politologie, sociologie, sociale geografie, economie, rechtswetenschappen**. Doch ook personen uit de **beta-faculteiten** kunnen in aanmerking komen, indien zij een bepaalde aanleg en belangstelling hebben. De werkzaamheden ten Kuiperhuize zijn voornamelijk gericht op de programmatische kant van het beleid op langere termijn.

Voor beide functies wordt gevraagd: belangstelling voor de achtergronden van het politieke gebeuren; zich snel oriënteren in uiteenlopende onderwerpen; uitdrukkingsvaardigheid; vermogen in teamverband te werken. Leeftijd tot omstreeks dertig jaar.

Aan sollicitanten zal eventueel gevraagd worden mee te werken aan een psychotechnisch onderzoek.

Sollicitaties te richten aan de directeur van de Doctor Abraham Kuiperstichting, Dr. Kuiperstraat 5, Den Haag.

Mededelingen

BEDRIJFS SOCIOLOGISCHE STUDIEDAGEN 1969: „ONDERNEMING EN CONSUMENT”

Het thema van de Bedrijfssociologische Studiedagen 1969 richt de aandacht van de bedrijfs sociologie op de externe betrekkingen en wel op die met de consument of cliënt. Het beoogt daarmee een bijdrage te leveren aan het zogenaamde „marketing-denken” en de structurering van de marketing-organisatie.

De inleiders zijn:

- Dr. Ir. R. Bergsma, commercieel directeur Bendien's Confectiefabrieken N.V. te Almelo;
- Drs. J. Boersma, lid Tweede Kamer der Staten-Generaal, voorzitter C.C.O.;
- Prof. Dr. J. H. Buijer, hoogleraar bedrijfs sociologie en bedrijfskunde te Rotterdam;
- Prof. Dr. J. A. A. van Doorn, hoogleraar sociologie te Rotterdam;
- Drs. A. Oosterhuis, medewerker Instituut voor Huishoudelijk Onderzoek te Rotterdam;
- Drs. H. A. van Stiphout, directeur Wiardi Beckmanstichting te Amsterdam;
- Dr. A. van der Zwan, directeur Nederlands Centrum voor Marketing Analyses N.V. te Amsterdam.

De Bedrijfs sociologische Studiedagen zijn opgezet met het doel tot een samenspraak te komen tussen wetenschaps- en praktijkmensen. In verband hiermee nemen de sectiebijeenkomsten, waar in kleine kring over het thema kan worden gediscussieerd, in het programma een belangrijke plaats in.

De conferentie wordt gehouden van donderdagavond 10 april 1969 tot zaterdagmiddag 12 april 1969 in Hotel „De Baak” te Noordwijk aan Zee. Voorlopige opgaven kunnen worden gericht aan het secretariaat, Sociologisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool, Pieter de Hoochweg 120 te Rotterdam.

OOST-EUROPA NA PRAAG

Het Europa College te Brugge organiseert een symposium op 27, 28 en 29 maart a.s., dat als onderwerp heeft: *Oost-Europa na Praag: Sowjet-hegemonie, nationalisme, regionale integratie?*

Vragen die aan de orde zullen komen zijn ook van economische aard. De discussie zal plaatsvinden op basis van een tiental rapporten, uit te brengen door o.a. Brzezinski, W. Feld, C. Casteyger, G. Ionescu, H. Kuby, J. Pinder, R. Sannwald, P. Wandycz. De rapporten worden zowel in het Engels als in het Frans gepubliceerd.

Voor nadere informatie: mej. H. Pilz, Europa College, Dyver 11, Brugge, België.

MANAGEMENT CONFERENTIES

In samenwerking met het „Glacier Institute of Management” (Ruislip, Engeland) organiseert de Stichting Personeelbeleid in februari en april 1969 wederom een tweetal conferenties „Organisatie en Management”, bestemd voor directeuren en hun naaste medewerkers.

De inhoud is geheel op de Nederlandse praktijk afgestemd en concentreert zich rond de in het zgn. „Glacier Project” door Elliott Jaques en Wilfred Brown ontwikkelde inzichten op het gebied van het functioneren van een organisatie.

De (gedeeltelijk in het Engels gehouden) conferenties vinden plaats in hotel Rijsserberg te Rijssen en duren vijf dagen. Een brochure van de conferentie wordt u gaarne toegezonden door de Stichting Personeelbeleid, Telgen 13, Hengelo (O.), tel. (05400) 1 32 53.

Technische Hogeschool Eindhoven

Afdeling der Bedrijfskunde i.o.

Bij de Afdeling der Bedrijfskunde i.o. bestaat plaatsingsmogelijkheid voor een

BEDRIJFSECONOOM

die deels werkzaamheden zal verrichten ten behoeve van het onderwijs, deels ten behoeve van het onderzoek in het kader van de eindstudie voor bedrijfskundig ingenieur.

Vereist: — doctoraal examen economische wetenschappen, bij voorkeur in de bedrijfseconomische richting;
— enige jaren praktijkervaring in het industriële bedrijf.

Enige bekendheid met operationele research en computers strekt tot aanbeveling.

Schriftelijke sollicitaties, onder vermelding van nummer V 1808, te richten aan het hoofd van de centrale personeelsdienst van de technische hogeschool, Insulindelaan 2, Eindhoven.

Gemeente Den Helder

Op de afdeling FINANCIEN ter secretarie is plaats voor een ambtenaar in de rang van

Hoofdcommies

Van gegadigden wordt verwacht dat zij over een ruime praktische ervaring beschikken.

Salaris: f. 1265,— tot f. 1577,— per maand (maatstaven 1968). Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen worden binnen 14 dagen ingewacht.

De Koninklijke Nederlandse Zuivelbond F.N.Z.

te 's-Gravenhage

zoekt contact met kandidaten voor de functie

economisch medewerker

Zijn taak zal onder meer bestaan uit:

- het vervullen van het secretariaat, dat belast is met de belangenbehartiging van de coöperatieve kaas-industrie
- het onderhouden van contacten met de overige organisaties van het zuivelbedrijfsleven
- het in samenwerking met andere economen bestuderen van marktordeningsvraagstukken en andere zuivelpolitieke problemen
- het opstellen van adviezen t.b.v. de bestuursorganen

Een goede taakvervulling doet ons de volgende eisen stellen:

- een academische of daaraan gelijk te achten vorming
- in staat zich duidelijk uit te drukken in woord en geschrift, ook in de moderne talen
- leeftijd tot 35 jaar

Enkele jaren ervaring als econoom, bij voorkeur op het gebied van de landbouw of de E.E.G., strekt tot aanbeveling.

Wij bieden een belangrijke, deels ambulante werkring met een, voor de juiste man, aantrekkelijke salariering met gunstige secundaire arbeidsvoorwaarden. Eigenhandig geschreven sollicitaties met volledige gegevens omtrent opleiding, ervaring en personalia worden, vergezeld van een recente pasfoto, ingewacht bij de algemeen secretaris van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond F.N.Z., Dr. E. Van de Wiel, Van de Spiegelstraat 16 te 's-Gravenhage.

Wilt u kennis maken met het weekblad

Vraag dan een proefnummer aan bij de Administratie van Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

OPENBAAR LICHAAM RIJNMOND

Op afdeling I van het secretariaat van Rijnmond wordt gevraagd een

JONGE JURIST

met belangstelling voor bestuurs- en administratief recht.

De aanstelling zal geschieden in de rang van referendaris 2e klasse; salarisgrenzen van f 1344,- tot f 1887,-, exclusief 6 procent vakantietoeslag.

De premie A.O.W./A.W.W. komt voor rekening van Rijnmond.

De gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van kracht.

Rijnmond is aangesloten bij het I.Z.A. Zuid-Holland.

★

Sollicitaties met uitvoerige gegevens en opgave van referenties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te richten aan de Secretaris van Rijnmond, Stationsplein 2 te Schiedam.

de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. de Directie Studiedienst

economist vac. nr. 8-5651/0936

pas afgestudeerd of met enige jaren ervaring voor het behandelen van onderwerpen op algemeen-economisch, financieel en monetair terrein.

Vereist: doctoraal examen economie, b.v.k. met accent op macro-economie, openbare financiën, geld-, krediet- en bankwezen.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris afhankelijk van leeftijd en ervaring tot max. f 2240,- per maand.

voor het Centraal Bureau voor de Statistiek

t.b.v. de Afdeling Financiële statistieken

medewerker vac. nr. 5650/0936

die in de functie van plaatsvervangend chef van een werkgroep zal worden belast met de samenstelling van statistieken op het gebied van de geld- en kapitaalmarkt en de schadeverzekering.

Het is de bedoeling, dat hij over 3 jaar de huidige werkgroepleider opvolgt.

Vereist: tenminste kandidaats examen Economie; bereidheid tot het voltooien van de studie is gewenst.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris bij indiensttreding afhankelijk van leeftijd, opleiding en eventuele ervaring; voorshands bereikbaar max. salaris f 1376,- per maand. Ruime promotiemogelijkheden aanwezig.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering